

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**TİNSEL BİLİMLERİN METODOLOJİSİ OLARAK DİLTHEY'İN
HERMENEUTİK ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Tural OSMANOV

Danışman
Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU

SAMSUN
2021

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**TİNSEL BİLİMLERİN METODOLOJİSİ OLARAK DİLTHEY'İN
HERMENEUTİK ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Tural OSMANOV

Danışman
Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Tural OSMANOV tarafından, **Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU** danışmanlığında hazırlanan *Tinsel Bilimlerin Metodolojisi Olarak Dilthey'in Hermeneutik Anlayışı* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12.10.2020 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. XXXX XXXX Ondokuz Mayıs Üniversitesi Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi XXXX XXXX Ondokuz Mayıs Üniversitesi Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. XXXX XXXX Ondokuz Mayıs Üniversitesi Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. XXXX XXXX Ondokuz Mayıs Üniversitesi Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... / ... / 2020

Tural OSMANOV

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : Tinsel Bilimlerin Metodolojisi Olarak Dilthey'in Hermeneutik Anlayışı

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 28.08.2020 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 11

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza

... / ... / 2020

Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU

ÖZET

Tinsel Bilimlerin Metodolojisi Olarak Dilthey'in Hermeneutik Anlayışı

Tural Osmanov

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yüksek Lisans, Kasım/2020

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU

Bu tez, edebiyat, felsefe, hukuk, tarih ve diğer bu gibi disiplinlerin ait olduğu tinsel alanın epistemolojik, mantıksal, metodolojik açıdan doğa bilimsel yöntemlerden farklı olan temellendirme girişimini, Dilthey'in hermeneutik anlayışı bağlamında araştırmaktadır. Çalışmamızın başlıca amacı, Dilthey'in insanın yaşam dünyasını merkeze alması ile "Tinsel Bilimler" olarak ifade ettiği alanın temellendirilme sürecinin ve bu tinsel bilimlerin malzemesi olan dilsel yapıtlar, sanat eserleri gibi hayat ifadelerinin bilimselliğinin değerlendirilmesidir. Bu çerçevede, hem tinsel bilimlerin temellendirilmesinin epistemeolojik ve tarihsel arkaplanı incelenmiş, hem de insanın tarihsel-kültürel yaşam gerçekliğinin ortaya çıkarttığı sabitleşmiş hayat ifadelerinin yorumlama öğretisi olarak Dilthey'in hermeneutik anlayışı tetkik edilmiştir.

Hermeneutiği kendisinden önceki geleneksel, teolojik, filolojik niteliğinden farklı şekilde ele alan Dilthey'in Schleiermacher'i takiben oluşturduğu anlamının fonksiyonu ile ilgili "Hermeneutiksel Döngü" fikrine binaen tarihsel varlık olan insanın sabitleşmiş hayat ifadeleri bütün ile parça ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda insanlar arasındaki karşılıklı etkileşim ile şekillenen tarihsel, kültürel hayat ifadeleri olan dilsel ürünleri anlama sanatı olarak hermeneutiğin çerçevesi çizilmiştir.

Ayrıca tinsel alanı tanımlamak için kullanılan hayat, tarihsellik, anlama, ifade, yaşantı gibi kavramlar üzerinden hermeneutik öğretisi incelenmiştir. Bu açıdan Dilthey'in hermeneutik konseptinin çerçeveleri araştırılmış ve bu zaman ortaya çıkan temel felsefi sorunlar ele alınmıştır. Böylece, tarihsel olguları ve dilsel yapıtları anlama ve yorumlama sürecinde ortaya çıkan nesnellik, görelilik gibi sorunlar üzerinden Dilthey'e yapılan eleştirilere de değinilmiştir. Son olarak, Dilthey'in tarihselciliğinden yola çıkılarak anlamının döngüselligi bağlamında hermeneutiğin konumu tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Epistemoloji, hayat, anlama, tarihsellik

ABSTRACT

The Hermeneutic Conception of Dilthey as Metodology of the Human Sciencies

Tural Osmanov

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy

Master, November/2020

Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa Sait KURŞUNOĞLU

This thesis explores the grounding attempt, which differs from the epistemological, logical, methodological natural scientific methods of the human field to which literature, philosophy, law, history and other disciplines belong, in the context of Dilthey's hermeneutic understanding. The main purpose of our study is to evaluate the scientificity of the process of ground the field that Dilthey refers to as “Human Sciences” by centering the human life and the scientificity of life expressions such as linguistic works and works of art, which are the materials of these human sciences. In this context, both the epistemological and historical background of the foundation of the human sciences was examined, and Dilthey's hermeneutic understanding was examined as a teaching of interpretation of fixed life expressions which are uncovered by human historical-cultural life reality.

Considering the “The Hermeneutic Cycle” idea related to the function of understanding created by Dilthey following Schleiermacher, who handled hermeneutics differently from the traditional, theological, philological quality before him, the fixed life expressions of the historical entity, the human being, were evaluated through the relation of the whole and the part. In this context, the framework of hermeneutics was drawn as the art of understanding linguistic products, which are historical and cultural expressions of life shaped by mutual interaction between people.

In addition, hermeneutic teachings were studied through concepts such as life, historicity, comprehension, expression, that are used to describe the human field. In this respect, the frameworks of Dilthey's hermeneutic concept have been explored and the basic philosophical problems that arise at this time are discussed. Thus, criticisms of Dilthey were also cited through issues such as objectivity, relativity that arise in the process of understanding and interpreting historical facts and linguistic works. Finally, the position of the hermeneutic was discussed in the context of the cyclicity of understanding which is based on the historicism of Dilthey.

Key Words: Epistemology, life, understanding, historicity

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma, doğa bilimlerinin gözlem ve deneye bağlı sistematğine alternatif olarak tinsel bilimlerin dayandığı, insanlar arasındaki iletişim ile şekillenen tarihsel, toplumsal hayat ifadeleri olan dilsel yapıtları yorumlama öğretisini araştırma çabasıdır. Amaç, Dilthey'in felsefi görüşleri bağlamında bu konuyu genel çerçeveleri ile irdelenmek ve temel sorunlara değinmektir. Felsefi bir yöntem öğretisi olarak hermeneutiğin tarihsel, kültürel gerçekliğin anlaşılması açısından önemi göz önündedir. İnsanın yaşam gerçekliğinin fiziksel dünyadan farklı olan özgün doğasının keşfedilmesi açısından Dilthey'in bu felsefi girişiminin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda, insanın içsel yaşantısına dayanarak temellendirilen ve tarih, toplum, kültür dünyasını kapsayan Dilthey'in hermeneutik görüşünün, yorumlanmasının konuya ilgi duyan insanlar için faydalı olacağını düşünüyorum.

Hem yüksek lisans eğitim sürecinde, hem de bu çalışmanın ortaya çıkmasında uyarıları, önerileri ve değerli katkıları ile yardımcı olduğu için değerli hocam, Doç. Dr. Mustafa Sait Kurşunoğluna ve felsefe alanında derinleşmemizde katkılar sunan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde görev yapan tüm hocalarıma teşekkür ve minnetdarlığımı sunarım.

Tural Osmanov

05.10.2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
TİNSEL BİLİMLERİN TEMELLENDİRİLMESİ	6
1.1 Hermeneutiğin Tarihsel Arka planı.....	6
1.1.1 Bilimsel Bağlamın Genel Nitelikleri.....	6
1.1.2 Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Hermeneutik.....	9
1.1.3 Schleiermacher’ın Hermeneutik Anlayışı.....	13
1.2 Tinsel Bilimleri Temellendirme Girişimi	17
1.2.1 Dilthey’in felsefi girişiminin epistemolojik arka planı	17
1.2.2 Tinsel bilimlerin metafizikten bağımsızlaşma süreci.....	22
1.2.3 Tinsel Bilimlerin Dayanağı Olarak Betimleyici Psikoloji	26
İKİNCİ BÖLÜM	30
TİNSEL BİLİMLERİN METODOLOJİSİ OLARAK HERMENEUTİK	30
2.1 Kağıda dökülmüş hayat ifadelerinin anlama metodolojisi.....	30
2.1.1 Hermeneutik Formül: Yaşantı, İfade, Anlama.....	30
2.1.2 Dilthey’in Hermeneutik Anlayışında “Tarihsellik”	33
2.1.3 İnsan Varoluşunu Anlama Sanatı ve Dil.....	35
2.2 Hermeneutiğin Teorik Haklılığının Sorgulanması.....	38
2.2.1 Dilthey’de Görelilik Sorunu Bağlamında Hermeneutik	38
2.2.2 Tinsel Bilimler ve Hermeneutik İlişkisi.....	40
SONUÇ	44
KAYNAKÇA	48
ÖZGEÇMİŞ	51

GİRİŞ

Modern bilimlerin ortaya çıkışında Descartes'in (1596-1650) ontoloji ve epistemolojide, düşünce ve davranışta düşünen insanı (*cogito*) merkeze koyması ile modern epistemolojik dönem başlamıştır. Bu ise beraberinde zihin fonksiyonu ön plana çıkarılmış bireyselliğin felsefenin sistematik alanlarına nasıl uygulanabileceğine yönelik metot sorununu açığa çıkarmıştır. Metafiziğin ve teolojinin eksenlik yaptığı Ortaçağ Felsefesi sistematik felsefe oluşturmada klasik doğa bilimlerinden elde edilmiş teoloji bilgisi ve bunlara bağlı olarak gelişen felsefe çizgisindedir. Ancak Descartes'le birlikte düşünen insanın, ya da bireyin varlık ve bilgi sorununa temel oluşturması buna göre geliştirilmiş sistematığın de beşeri sınırlar çerçevesinde oluşturulması gereğini açığa çıkarmıştır. Descartes düşünen insanı felsefi bir kökenden yapılandırabilmek için onun zihin konumunu bir töz olarak ele aldığı gibi bedensel ve maddi konumunu da ayrı bir töz olarak ele almak ihtiyacı duymuştur. Bu noktada Wilhelm Dilthey'in (1833-1911) bilimleri deneysel ve tinsel olarak ikiye ayırması tam da bu yeni beşeri sınırlar içindeki metot arayışına tekabül eder. Dilthey ele aldığı felsefi sorunu epistemolojik bir yöntem sorunu haline getirdiği oranda Kartezyen arayışın içinde yer alır.¹ Dilthey bu yöntem sorununu temellendirirken, doğa bilimlerinin ele aldığı deneysel alanı, bilince dıştan fenomenler olarak verili, kendine özgü şartlara sahip bir açıklayıcılık bağlamında ele almıştır. Öte yandan o zihinsel alana karşılık olarak tarihsel varlık olan insanın yaşantısallık bağlamını içeren içten verili gerçekliğine dayalı tinsel bir gerçeklik ve epistemoloji alanını da tespit etmiştir. Dilthey özellikle tinsel bilimler (*geisteswissenschaften*) olarak değerlendirdiği deney dışı tarih, hukuk, edebiyat, psikoloji ve felsefe gibi tinsel bilimlerin felsefi kaynağı olarak hayat fenomenini öne sürmüş ve Descartes'in başlangıç noktası olan düşünen bireyden çok daha derin bir temellendirmeye girişmiştir. Dolayısıyla onun felsefesi tinsel bilimler ve felsefe için yeni bir metot arayışı olduğu kadar, felsefenin neliği ve ödevi ile ilgili yeni bir teklifi ve tanımını da içerir. Bunun için de tinsel bilimleri temellendirme girişiminde farklı bir yöntem geliştirmiştir. Dilthey bu yeni felsefesini ve tinsel bilimler metodunu hermeneutik üzerinden tek bir bağlamda bir araya getirir.

¹ Kurtul Gülenç, "Wilhelm Dilthey'da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları", *Cogito Dergisi*, *Hermeneutik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı:89 / Kış 2017, s. 139

“Hayat” kavramını kendisine hareket noktası olarak alan Dilthey bu yöntem farkını ve yeni felsefesini şöyle ifade etmiştir: “Doğayı açıklarız; tinsel hayatı ise anlarız.”² Burada hayat kavramını hem tek tek insan hayatı, hem de tümel bir hayat şeklinde anlamak mümkündür. Aynı zamanda bu kavram, tinsel bilimcinin anladığı gibi kültür dünyası şeklinde de kullanılmıştır. Anlama sürecinin yapısal kategorileri olarak hayat kategorilerini de ele alan Dilthey, bu kategorilerin kavramsal olarak temellendirilmesi sayesinde hayatın belirli sıfat ve fiillerle açıklanabileceğini iddia etmektedir.

“Anlama” ve “yorumbilim” kavramları Dilthey’in felsefi görüşlerinde farklı şekilde tanımlanmıştır. Anlamayı “duyularımıza verilen işaretler aracılığı ile ve bu işaretlerin ifadesi olduğu psişik gerçekliği tanıma süreci” gibi tanımlayarak bu süreci “dışsal duyu işaretlerinin bütünlüğü aracılığı ile içsel gerçekliğin bilinmesi” olarak ifade eder.³ Hayat ifadeleri olarak yazılı metinleri anlama sanatı ise “hermeneutik” mefhumu ile tanımlanmış ve böylece “anlama” mefhumu ile arasındaki fark ortaya konulmuştur. Esasen epistemolojik problemlere odaklanan “hermeneutik” Friedrich Schleiermacher (1768-1834) ve Wilhelm Dilthey’den bu yana anlama koşullarını ve yöntemini araştıran *öğretiye* verilen addır.⁴ Dolayısıyla tinsel bilimlerin temellendirilmesinde anlama tekniğini/sanatını bir yöntem öğretisi (metodoloji) olarak ele almamız gerekmektedir. Anlamanın keşfedilebilecek bir takım kanunlar çerçevesinde gerçekleştiğini tespit etmek ve daha sonra da anlamayı gerçekleştiren kanun ve prensipleri belirtmek arzusu “bilim” kelimesi ile de özetlenebilir.⁵ Bu çalışmamın da ana problemini tinsel bilimlerin ana malzemesi kabul edilen, dilsel ürünler olarak temelde “yazılı yapıtlar” olmak üzere sanat eserlerinin de içinde olduğu verilerin bilimselliği açısından değerlendirilmesi teşkil etmektedir. Dilsel anlamayı tamamlayan psikolojik anlama sürecinin “yeniden kurma” ve “yeniden yaşama” adı ile ifade edilen duygudaşlık üzerinden gerçekleştiği belirtilir. Böylelikle anlamanın son dayanak noktası psikoloji olduğu için hermeneutik teorinin son doğrulanması psikoloji ile gerçekleşmeli olduğu söylenebilir.⁶ Ancak Dilthey’in temellendirme çalışmasında anlama ile ilgili öznel psikolojik yaşama durumlarından ve daha sonra da geç döneminde tarihsel-toplumsal bağlam içindeki karşılıklı

² Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri II*, Notos Kitap, İstanbul, 1994, s. 15.

³ Gülenç, “Wilhelm Dilthey’da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları”, s. 133.

⁴ Gülenç, “Wilhelm Dilthey’da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları”, s. 130.

⁵ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 138.

⁶ Palmer, *Hermenötik*, s. 134.

etkileşimle oluşan yaşama gerçekliğinden bahsedildiği için bilimsellik bakımından nesnellik sorunu ile karşılaşırız. Bu çerçevede “betimleyici psikoloji” ve “tarihsellik” açısından oluşan nesnellik sorunu da ele alınacaktır. Hermeneutik parçanın bütünle ilişkisinin tarihsel bilgisini üretmenin peşindedir.⁷ Bilginin tarihsellik bağlamında imkânı fikri ise bizi kaçınılmaz olarak görecelik sorununa da götürür.

Dilthey’in amacı, tin bilimlerinin doğa bilimleri karşısındaki sınırlarını çizmektir. Bu çalışmanın amacı ise, tinsel bilimleri metodolojik olarak bir disiplin şeklinde ele alınmasında zemin olabilecek hermeneutiği Dilthey’in görüşleri bağlamında değerlendirerek temel sorunları ve fikirleri irdelemektir. Doğa bilimlerinin materyalini meydana getiren olgular, duyular yoluyla verilmiş olan, “bilinçte dışarıdan verilmiş fenomenler olarak tek tek ortaya çıkan” olgulardır.⁸ Dilthey’e göre, tinsel bilimlerin konusu “bir gerçeğin, bir bilinçteki, alelade refleksi, duyular içinde verilmiş olan bir görünüş değil, tersine, içten yaşanan bir bağlılık olarak, iç gerçeğin doğrudan doğruya kendisidir.”⁹ Dolayısıyla doğa bilimlerinde bilgi gerçeğin alelade bir aksi olduğu halde, tinsel bilimler için doğrudan yaşanan gerçeğin bilgisi olarak karşımıza çıkar. Dilthey’in *Tinsel Bilimlere Giriş* adlı önemli eseri yazmakla gerçekleştirmek istediği amacını Stuart Hughes şu ifadelerle belirtmiştir:

Dilthey’in bilimle ve bilimsel metotla hiçbir anlaşmazlığı yoktu. Hedefi daha çok, doğanın dünyasıyla insan etkinliğinin dünyasının karıştırılmasını varolan biçimiyle ortadan kaldırmaktı. Dilthey, her iki alanın da, bilimsel bir tarzda incelenebileceğini savunuyordu. Fakat kültürün, toplumun ve tarihin dünyasına yönelen bilim, bu adın genelde çağrıştırdığından farklı tipte bir bilimdi. *Einleitung* bu yeni tip bilimsel incelemenin sınırlarını çizmeye çalışıyordu.¹⁰

Bu farklı tipte olan bilim anlayışı ilk etapta hermeneutikle ilgili olmayıp, epistemoloji eleştirisinin modern bilimler tarafından terk olunması sonucu problemin radikalleşmesine yönelik bir cevaptır.¹¹ 17. yüzyıldaki “doğal sistem” anlayışı içinde eylemlerin doğa olaylarında olduğu gibi genel ve zorunlu doğa yasaları tarafından belirlenmesi esas teşkil eder. Pratik eylemlerin motiflerinin teorik çerçevede yorumlanmasından sonra Kant (1724-1804), eski bir ayırım olan teorik ve pratik akıl ayırımından yola çıkarak yaptığı eleştirilerle doğanın nedenselliğini akıl sahibi olan insanın özgürlüğü ilkesinden hareketle temellendirmiştir.¹² 19. yüzyılda da doğa

⁷ Mustafa Günay, *Dilthey’da Tin Bilimlerinin Epistemolojisi Bağlamında Görelilik Sorunu*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 82.

⁸ Kamıran Birand, *Kamıran Birand Külliyyatı*, Akçağ yayımları, Ankara, 1998, s.18.

⁹ Birand, *Kamıran Birand Külliyyatı*, s. 18.

¹⁰ Stuart Hughes, *Toplum ve Bilinç*, Güzin Özkan (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1985, s. 171.

¹¹ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 133.

¹² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 134.

bilimlerinde oluşan gelişmelerle evrenin genel yasalılık içinde olduğu paradigması sonucunda benzer bir sorunla karşılaşarak pratik hayatta bilginin imkânının reddediliğini ve felsefenin irrasyonalizme terkediliğini söyleyebiliriz. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde bilginin imkânını sorguladığı gibi Dilthey de tinsel bilimlerin tecrübesinden yola çıkarak *Tarihsel Aklın Eleştirisi*'nin imkânını sorgular. Bu açıdan empirist gelenekten Comte ve Mill'in tarihsel gerçekliği doğabilimsel metotlara uydurmak uğruna gerçekliği tahrif ettiğini iddia eden Dilthey, bilince bağlı olgularla ilgili olarak iç tecrübeden yola çıktığını ifade etmiştir.¹³ Tinsel anlama psikolojik bilgiden farklı olduğundan içsel dünyayı anlamayı kendisine nihayi amaç edinmediğini belirterek temel tezinin tinsel bilimlerin hayat (*leben*), ifade (*ausdruck*) ve anlama (*verstehen*) kavramları arasındaki karşılıklı ilişkiye dayandığını belirtir.¹⁴ Yaşantı, ifade ve anlama bir anlam bağıntısı kurarak hermeneutik daireyi oluşturur. Dilthey'in 1900 tarihli geç dönem eseri olan *Hermeneutiğin Oluşumu* makalesinde hermeneutiğin tinsel bilimlerinin metodoloji tasarımı anlamına geldiği ifade edilmektedir.¹⁵ Geç dönem eserlerinde dilsel ifadelerin nesneliliği meselesine önem vererek anlama sanatının merkezi noktasını insani varoluşun kendini ortaya koyduğu yazıda bulduğunu ifade eder.

Dilthey düşüncelerini epistemolojik temellendirmeleri, hermeneutik geleneği, tarihselci yaklaşımları, görüşlerini hayat felsefesine dayandırması gibi geniş bir alan içinde ifade etmiştir. Düşüncelerinin oluşması süreci kendi çağının felsefi problemlerinin tartışılması üzerinden gelişmiş ve etkilendiği filozoflar olduğu gibi kendisi de bir çok filozofu etkilemiştir. Bu açıdan onun geniş bir alan içinde ifade ettiği düşünceleri tinsel bilimlerin temellendirilmesi girişiminde hermeneutiği merkeze alan bir metodoloji geliştirmesi kapsamında değerlendirilecektir. Bu nedenle her şeyden önce Dilthey'in hermeneutik anlayışını hermeneutiğin tarihsel gelişimi bağlamında ele alarak ortaya koymak gerekmektedir. Aynı zamanda tinsel bilimlerin metodolojisi olarak hermeneutiğin bilimsellik açısından değerlendirilmesi de ayrıca önem kesbetmektedir. Bunun için tinsel bilimlerin metafizikten ve doğa bilimlerinin yaklaşımından bağımsızlaşma süreci de tarihsel ve epistemolojik bağlamda ortaya konulmalıdır. Bu çerçevede çalışmanın Birinci Bölümünde,

¹³ Wilhelm Dilthey, *Introduction to the Human Sciences*, Wayne State University Press, Detroit, 1988, s. 72.

¹⁴ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 183.

¹⁵ Jean Grondin, "Hermeneutik", *Cogito Dergisi, Hermeneutik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı:89 / Kış 2017, s. 32.

Dilthey'in doğa bilimleri karşısında tinsel bilimleri epistemolojik temellendirme girişimi ana hatları ile ele alınacaktır. Aynı zamanda, tinsel bilimlerin metafizikten bağımsızlaşma süreci, tinsel bilimlerin tarihsel ve epistemolojik arka planı ve Dilthey'in psikoloji görüşü de ele alınacaktır. İkinci Bölümde ise Dilthey'in hermeneutik konseptinin genel olarak irdelenmesi, anlamının sabitlenmiş hayat ifadeleri olan dilsel ürünlerin bilimsellik açısından değerlendirilmesi esas alınacaktır. Dilthey'in hermeneutik konseptinin teorik haklılığının farklı meseleler üzerinden sorgulanması ise bu çalışmanın tamamlayıcı unsurunu oluşturacaktır. Sonuç kısmında ise genel olarak çalışmada ifade edilen felsefi sorunların değerlendirilmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİNSEL BİLİMLERİN TEMELLENDİRİLMESİ

1.1 Hermeneutiğin Tarihsel Arka planı

1.1.1 Bilimsel Bağlamın Genel Nitelikleri

Dilthey'in bilimsel temellendirme faaliyetlerinin felsefi çerçevede analizine başlamamız için ilk önce bilimlerin metodolojik arka planını ortaya koyacak bilimsel bağlamın ortaya çıkışındaki temel kurumsal değişiklikleri dikkate almamız gerekiyor. Hegel sonrası 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman bilim anlayışı ilk önce dünyada kabul görmeye iddialı bir üniversite bilimi olmuştur.¹⁶ 19. yüzyıl boyunca oluşan sanayi devrimine paralel olarak 1809 yılında Almanya'da modern üniversite anlayışının ifadesi olarak Wilhelm von Humboldt (1767-1835) tarafından kurulan Berlin Üniversitesi kurumsallaştırılmış bilimlerin temel faktörü olmuştur. Kendilerini eğitilmiş elit kesim olarak gören ve bilim adamlarının kapalı mekânı olan İngiliz üniversite sistemi ile okul eğitiminin daha yüksek derecesine dönüşen ve bilimlerin gelişmesine ikincil unsur olarak bakılan Fransız üniversite sisteminden farklı olarak sonradan "Humboldt Modeli" olarak bilinen Alman üniversitesinin temeli, devletin himayesinde olan üniversite otonomisi ve eğitim ile bilimsel araştırmanın aynı kurumda birleşmesi bağlamında iki ana ilkeye dayanıyordu.¹⁷ Bilimsel araştırma merkezi olan kamusal eğitim kurumu olarak Humboldt'un kurduğu bu üniversitenin amacı 'bilim aracılığı ile eğitim' olarak görülmüş ve hiçbir faydacı motivi olmayan bu faaliyette özgür vatandaşın yetiştirilmesi esas teşkil etmiştir. Bu üniversite sisteminin merkezi unsuru o zamanlar tüm teorik bilimleri kendisinde birleştiren felsefe fakültesi olmuştur.

Bilimlerin özgürce araştırılmasına üniversitenin verdiği kurumsal garanti, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bilimsel disiplinlerin ayrılması sonucunda yegane amacı eğitim olan bu kurumun değişikliğe maruz kalmasına neden olmuştur. Bilimsel disiplinlerin felsefe fakültesinden kurumsal olarak özgürleşmesi felsefenin yeri ve onun bilimlerle olan ilişkisi konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Beiser'in de belirttiği gibi felsefenin kimlik krizinin ardından kurumsal

¹⁶ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, (Hayat ve Tarih; Wilhelm Dilthey'in Felsefi Programı), Дом интеллектуальной книги, 2000. – 15 с.

¹⁷ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, s. 15.

bir bağlam oluşmuş ve bu kriz manevi ve düşünsel sorun olmaktan daha çok bir “geçim” meselesine dönüşmüştü. Almanya’da üniversitelerin kamu kurumu olması, dolayısıyla maaşları için hükümetin finansmanına bağlı olmaları bir fakültenin kendi disiplininin meşru olduğunu, onun kendine ait “bilimsel” yöntemleri olduğunu ve akademik iş bölümü içerisinde zorunlu bir yer işgal ettiğini tanıtlamasına bağlı hale dönüşmüştür.¹⁸ Filozofların felsefenin kendi yöntem ve konusunu belirlemesi zorunluluğu da ayriyeten tartışmalara neden olmaktaydı. Bilimlerin profesyonel araştırma alanına dönüştüğü tüm bu finansal olduğu kadar kavramsal tartışma sürecinin temelinde Weber’in üniversitelerin “bilim adamları cumhuriyetinden” “kapitalist şirket”e dönüşmesi hakkındaki eleştirel görüşleri yer alıyordu.¹⁹ Buna göre “bilimin sanayileşmesi” Humboldt tarzı bilim yoluyla vatandaşın eğitilmesi idealini değiştirmekteydi. Tüm bunlar tarih çalışmalarının etkisi ile gelişmekte olan ve felsefeden bağımsızlaşmaya iddialı olan tinsel bilimlerin temellendirilmesi konusunu da kavramsal açıdan kapsamaktaydı.

Felsefe krizinden tinsel bilimlerin krizine evrilen süreç, üniversite sistemi içinde oluşan bilginin çerçevesinde bu bilimlerin meşrulaştırılması ile ilgili oluşan bir sorun haline dönüşmüştür. Beiser’e göre tinsel bilimler yüzyıllar boyunca kendilerine mahsus bilimsel temellerden yoksun bir şekilde ya metafiziğe, ya da doğa bilimlerinin temellerine yaslanmak durumunda kalmıştı.²⁰ Bu açıdan Dilthey’in tinsel bilimleri temellendirme girişimini kendi çağının metodolojik temellendirme tartışmalarının genel çerçevesi içinde hayat felsefesini merkeze alarak, tarih felsefesi ve hermeneutik geleneğin ışığında birlikte incelemek gerekmektedir. Dilthey tinsel bilimler için bir sistematığı, yine bu bilimlerin iç veriminden hareketle geliştirmek ve aynı zamanda bilimsel etkinliğin genel anlamını da ortaya çıkarmak istiyordu.

Bilimlerin felsefeden bağımsızlaşması sürecinde oluşan bilimsel bağlam ve bunun kurumsal arka planını da göz önünde bulundurarak felsefesinin neliği ve bilimlerle olan ilişkisi üzerine yürütülen tartışmaları da dikkate alırsak sistematik ve tarihsel iki ana felsefi yaklaşımı öncelikle tespit etmeliyiz.

Aralarında Husserl ve Rickert gibi Dilthey’in çağdaşlarının bulunduğu, tarihten ve kendi tarihinden kopuk salt sistematik yönelimli bir felsefe tarzının temsilcileri,

¹⁸ Frederick Beiser, *Hegel’den sonra*, Soner Soysal (çev.), Hil Yayınları, İstanbul, 2017, s. 30.

¹⁹ Beiser, *Hegel’den sonra*, s. 16.

²⁰ Beiser, *Hegel’den sonra*, s. 17.

sistemantik felsefe yapma tarzı ile tarihsel yönelimli felsefe yapma tarzları arasında bir uçurum açmışlardı. Husserl 1911 tarihli polemiklerle dolu kitabı *Kesin Bilim Olarak Felsefe*'de, Rickert bir savaş yazısı olan 1920 tarihli *Yaşam Felsefesi*'nde bunu yapmışlar; yaşama ve tarih iblisinin karşısına kesin bir mantık düşüncesiyle çıkmışlardır.²¹

Dilthey Basel'deki felsefe fakültesinde üniversite profesörüken felsefi araştırmaların genel yönü ile ilgili çıkışında “Felsefenin Hegel, Schelling ve Fichte üzerinden yeniden Kant’a dönmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu şiar o zamanlarda yükselen Yeni Kantçılar tarafından “Kant’a dön!” şeklinde seslendiriliyordu. Ancak bu yönelim sadece belirli bir felsefi pozisyona göre tüm Felsefe Tarihinin reddini gerektirmiyordu, zira Yeni Kantçıların daha sonraki “Kant ile birlikte ileri!”, “Bizim şimdiki ödevimiz Kantın eleştirel yolunu izlemektir”²² şeklindeki ifadeleri ile tarihsel bir kulvar da açılmış olmaktadır. Nitekim Dilthey her ne kadar felsefi görüşlerini Kantçı dilin alanı içinde ifade ederek eleştirel bir yol izlediyse de, onun transandantal felsefeyi eleştirdiğini ve bunun yanı sıra insan aklının tarihselliğini de savunduğunu söylemeliyiz. Dilthey’in gittikçe Kant’tan uzaklaşması, onun kendine mahsus epistemoloji görüşünün oluşmasında etkili olmuş ve transandantal felsefeden farklı olan felsefenin çerçevesinin çizilmesi ile sonuçlanmıştır.

Dilthey’in tarihsel yönelimli sistemantik bir felsefe arayışı açısından felsefi etkinliğin zemini tarih ve yaşama gerçekliğidir. Bu yaşama gerçekliği dilsel ürünler ve sanatsal yapıtlar olarak kendisini hayat ifadeleri şeklinde açığa vurmaktadır.²³ Dilthey bu hayat ifadelerini anlama sanatı olarak tanımladığı hermeneutiğin tinsel bilimleri temellendirmesinde esas kabul etmiştir. Bu bağlamda hermeneutiği geleneksel, teolojik, filolojik niteliğinden kopararak bilimlerin metodolojisi şeklinde ele alan Dilthey, tarihsel-toplumsal alana ait epistemolojik tartışmalarda doğa bilimsel metodolojiye karşı çıkmıştır. Bunun için de hermeneutik ile tinsel bilimlerin metodolojik temellendirilmesi açısından ilgilenmiş ve tarihsel olgulardaki karşılıklı etkileşim içindeki tekillikler alanının oluşturduğu yaşama gerçekliği onun araştırma odağı olmuştur. Dolayısıyla hayat ile tarih arasındaki ilişki tarihi anlamlı hale getirerek bu anlamın başkası tarafından ortaya çıkarılmasına da imkan sağladığı

²¹ Georg Misch, *Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi*, Doğan Özlem (çev.), *Hermeneutik Üzerine Yazılar* içinde, Ark Yayınları, 1995, s. 31.

²² Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, (Hayat ve Tarih; Wilhelm Dilthey’in Felsefi Programı), Дом интеллектуальной книги, 2000. – 32 с.

²³ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan, Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 114

fikrinden yola çıkmıştır. ²⁴ Hermeneutik'in öncülerinden Schleiermacher'in biyografisini yazan Dilthey, onu takiben öncelikle "anlama" kavramını önemsemiş ve temellendirme girişiminde psikolojik yöneme önem vermiş olsa da, daha sonra tarihsel-toplumsal tekilikler alanında oluşan bir yaşama gerçekliğinin uzantısı olarak tanımladığı hayat ifadelerini hermeneutik metodoloji bağlamına yerleştirerek felsefi görüşlerine bilimsel nitelik kazandırmıştır. Bilimsel bağlamda Dilthey'in felsefi girişiminin genel nitelikleri onun "yaşantı" (*erlebnis*), "anlama" (*verstehen*), "ifade" (*ausdruck*), "anlam" (*bedeutung*) gibi kavramlarının çerçevesini belirlemek ve tinsel alanda bilimselliğin anlamını tespit etmekle ortaya konulması gerekmektedir.

1.1.2 Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Hermeneutik

Hermeneutiğin farklı ele alınış biçimleri olsa da, genel anlamda ve özellikle Dilthey'in anlayışında, süreç içinde oluşan tarihsel bilginin geçerliliği üzerinde bir konuşma olarak karşımıza çıkar. Dilthey'in hermeneutik konsepti, antik dönemden başlayarak tarihsel gelişim süreci içinde hermeneutiğin konumu çerçevesinde de değerlendirilebilir. Yunanca kelime olan *hermeios* antik Delphi mabedinin rahibine işaret etmekle beraber, kavram olarak ele aldığımızda, fiil olan *hermeneuein* "yorumlamak" ve isim olan *hermeneia*, "yorum" anlamına gelen kelimelerle ilişkilidir. Kökeninin elçi-Tanrı Hermes'e kadar dayandığı düşünülen bu kelimenin insan anlayışının dışında olan bir şeyi insan zekasının kavrayabileceği bir şekle sokma fonksiyonu ile alakalı olarak zikredilmesi manidardır.²⁵ Böylelikle Hermes, insan anlayışının dışındaki başka bir aleme, tanrılar alemine ait bir bilgiyi insanlara aktararak açıklamış olur.

Antik Yunan ve Roma uygarlıkları için, bilginin aktarımı çoğunlukla otorite olarak kabul edilen metinlerin korunmasına ve yorumlanmasına dayanıyordu.²⁶ Dilthey, Antik Yunan'da haber verme, tercüme etme, açıklama ve yorumlama sanatı olarak görülen *hermeneuion*'in bir sanat olarak nitelendirilmesinin, şairlerin

²⁴ Erdal İsbir, "W. Dilthey'da Hermeneutiğin Epistemolojik Sınırları", *Kaygı Dergisi*, S.17, 2011. s.142

²⁵ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 21.

²⁶ Jens Zimmerman, *Hermeneutik*, Mehmet Çetin (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

“destanlarının anlaşılması ve öğretilmesi gereksinimi” nden doğduğunu söyler.²⁷ Şöyle ki, antik dönemde Homeros, Hesiodos ve diğer şairlerin eserlerinin yorumlanarak sahneye konulması yaygın bir sosyo-kültürel ve sanatsal faaliyet olmuştur.

Antik dönemden Yeniçağ’a kadar hermeneutiğin tarihsel süreç içindeki gelişiminde “doğru” anlama fikri esas teşkil etmiştir. “Doğru” anlaşılmanın temin edilmesinin ise metin ile okur arasında oluşan “tarihsel uzaklığı” ortadan kaldırmakla mümkün olabileceği düşünülmüştür. Dilin mantıksal olarak çözümlemesi ve kelime araştırma yöntemi ile başlangıçtaki anlamın yaşayan dile aktarılması “gramatik” yöntem olarak bilinmektedir.²⁸ Diğer yöntem olan “alegorik” yorumlamada ise temel mesele sözel anlamın arkasında bulunduğu varsayılan görünmeyen anlama ulaşmaktır. Bu açıdan sofistیک bir disiplin olan antik dönemin alegorik yorumlama biçiminde *hyponoia* (art veya üst anlam) temel kavram olup, düz ifadelerin arkasında yatan gizli anlamı ifade eder. Bu iki farklı yöntem hermeneutiğin ortaya çıkışından bu yana filozofların yaklaşım farkını oluşturmuş ve rekabete sahne olmuştur.

Hermeneutik, şairlerin şiir yorumlaması bağlamında Platon’un (MÖ 428/427-348/347) *İon* Diyalogunda tanımlanır. Buna göre ozanlar geçmişten gelen düşünceleri yeni dönemin insanına, onun ruhuna göre yeniden yorumlayan kimselerdir.²⁹ Platon’un bu diyalogundan Homeros gibi büyük şairleri inceleyerek onların fikirlerini dinleyicilere açıklama görevinin ozanlarda olduğunu Sokrates’in *İon*’a söylediği şu ifadelerden anlıyoruz:

...ömrünüz hep büyük şairleri incelemekle geçer, en çok da Homeros’u. Onun yalnız mısralarını anlamamız yetmez, düşüncesini de adamakıllı tanımanız gerekir. Şairin ne demek istediğini anlamadan ozan olunmaz ki... Ozan dediğin, dinleyicilere şairin fikrini açıklayabilmeli; bunu başarabilmek için de onun ne demek istediğini anlamak gerek.³⁰

Platon bu diyalogunda şairleri tanrıların yorumcuları, ozanları ise şairlerin yorumcuları olarak nitelendirir.³¹ *İon* bir ozan olarak yorumun yorumunu yaptığı için birinci dereceli yorumcu olan şairlerden sonra gelir. Şairler ise ilhamını “tanrısal bir güç”ten aldığı için tanrıların elçileri olarak kabul görür. Böylelikle,

²⁷ Richard Palmer, *Hermeneutics: Interpretation Theory in Fr. D. E. Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer, Evanston*, Northwestern University Press, 1969, s. 13.

²⁸ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s. 34.

²⁹ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37.

³⁰ Platon, *İon (Şiir Üstüne)*, *Diyaloglar 1*, Teoman Aktürel (çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, 535a.

³¹ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37.

Homeros İon'u, İon ise seyircileri etkileyerek şair, ozan ve seyircilerden ibaret birbirine bağlı üçlü bir halka oluşturulur.³² Diyalogda İon, Homeros'un şiirlerini nasıl anladığını ve yorumladığını Sokrates'e açıklamasa da, antik dönemde genel olarak alegorik yöntemin yaygın olduğu bilinmektedir.

Aristoteles (MÖ 384-322) *Peri hermeneias (Yoruma Dair)* makalesinde yorumu doğru yargıyı belirleme, "dillendirme", "ilan etme" olarak tanımlar. Palmer'e göre Aristoteles'in yorum hakkında "içerisinde doğruluk ve yanlışlık olan konuşmadır"³³ şeklindeki tanımının bir sonucu olarak *Retorike* (belagat) ve *Poetike* (şiir) yoruma dair bu ifadenin dışında kalmıştır.³⁴ Böylece söz, belagat, şiir ve mantıktan farklı olarak bir şeyin doğruluğuna veya yanlışlığına yönelik yargıların bir ifade şeklinde telaffuz edilmesi süreci olarak tanımlanır. Bildirisel tam deyimlerin ilki evetleme, sonra ise değilleme ile oluşuyor. Bir eylem durumunun belirtilmediği öteki sözler ise bildirisel tümce değildir ve yorumlama kapsamına alınmaz.³⁵

Dilthey "*Hermeneutiğin Doğuşu*" isimli eserinde Grek ülkesinin yazınsal mirasının kitaplıklarda toplandığını, metin eleştirilerinin yapıldığını ve geliştirilen yöntemlerle metinlerin incelenerek sınıflandırıldığını ve kayıt altına alındığını tespit etmiştir. Bu incelemeler sonucunda sahte metinler ayıklanarak mevcut tüm metinlerin kataloğu çıkarılmış oldu. Böylece Dilthey filoloji biliminin Grek tininin son ve özgül yaratımı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.³⁶

Helenistik Dönem'de hermeneutiğin teorik gelişimini ifade eden İskenderiye ve Bergama filolojik okulları ortaya çıkmıştır. Gramatik yorumlamayı esas alan İskenderiye Okulundan ziyade alegorik yöntemi kullanan Bergama Okulu dinsel belgeler ve yaygın dünya görüşü arasındaki çelişkiyi gidermesi bakımından daha elverişliydi. "*Hermeneutiğin Doğuşu*"nda Dilthey bu yöntemi şöyle ifade etmiştir:

Stoacı okuldan Mallos'lu Krates, Bergama Filoloji Okulu'na alegorik yorumlama ilkesini sokmuştu. Alegorik yorumlama yönteminin uzun süre devam eden gücü, öncelikle, onun dinsel belgeler ile yaygın dünya görüşü arasındaki çelişkiyi gidermesinden kaynaklanır. Böylece Vedaların, Homeros'un, İncil'in, ve Kuran'ın açımlayıcıları için açımleme sanatı, aynı ölçüde kaçınılmaz bir sanat olarak zorunlu hale geliyordu. Çünkü bu yöntemin temelinde şiirsel ve dinsel üretkenliğin ne olduğu üzerine

³² Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, s. 39.

³³ Aristoteles, *Peri hermeneias (Yorum Üzerine)*, Saffet Babür (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, (17a) s.11.

³⁴ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 53.

³⁵ Aristoteles, *Peri hermeneias (Yorum Üzerine)*, Saffet Babür (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, (17a10) s. 11.

³⁶ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan, Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 98.

derin bir kavrayış yatıyordu.³⁷

Alegorik yöntemin esas alındığı hermeneutiğin gelişimi Grek dünyasına Hıristiyanlığın dâhil olmasıyla daha da kuvvet buldu. Hıristiyan metinlerin felsefe geleneğinin oluştuğu bu yeni ortama girmesi ile çeviri faaliyetleri gelişmeğe devam etmiş ve dini metinlerin bu ortamda karşılaştığı sorunlara çözüm bulması açısından yorumlanmasına ihtiyaç yaranmıştı. İskenderiyeli filozof Philo (MÖ 25 - MS 50) alegoriyi bir yorumlama yöntemi olarak görmüştür. Bruns, Philo'nun hermeneutiğinin hedefinin yorumlar üretmek olmayıp, sadece tefekkürü tecrübeyi uygun sonuca ulaştırmak, faraza "hikmette ikamet etmek" olduğunu ifade etmektedir.³⁸ Hermeneutik geleneğin gelişiminde Ortaçağ Hıristiyan hermeneutiği Eski ve Yeni Ahit arasındaki "çelişki" sorunu üzerinden okunmuştur. Bu dönemin hermeneutik anlayışı bağımsız öğreti olmaktan çıkarak teolojinin yardımcı disiplini haline gelmiştir. Ortaçağ düşünce sistematığı, metnin düz anlamının derin anlamıyla olan ilişkisini insan vücudunun insan ruhuyla olan ilişkisine benzetmiştir. İnsanın fiziksel görüntüsünün gerçek kimliğinin ifadesinde fazla bir anlam taşımadığı gibi, Tanrı'nın sözlerini ifade eden metnin düz anlamının da, metnin gerçek anlamını ifade etmediği fikri esas kabul edilmiştir.³⁹ Bu açıdan Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde kutsal metinleri tefsir etmek için kabul edilen yöntem alegori olmuştur. Lakin bu tür yorumlama biçimine olan itiraz esasen Reform Dönemi'nin de dönüm noktasını oluşturmuştur. Martin Luther'in (1483–1546) getirmiş olduğu eleştirilerin temelinde *İncil*'in başlangıçtaki anlamının çözümlenmesi düşüncesinden hareket ederek alegorik yöntemi büyük ölçüde reddetmesi ve bu metnin Yunanca ve İbranice dillerindeki özgün halini kaynak olarak kullanması yatmaktadır.⁴⁰ Dilthey'e göre kutsal metinlerin yorumlanmasında Katolik ve Protestan yaklaşımlar üzerinden oluşan tartışmalar sonucunda hermeneutiğin bir öğreti haline gelmesi konusunda en önemli eser Flacius Illyricus'un (1520-1575) *Clavis* (Anahtar) metni olmuştur. Flacius, genel geçer açıklamanın imkânını psikolojik veya teknik açıklama ilkesinin de önem taşıdığı hermeneutik yoldan kanıtlamaya girişmiştir.⁴¹ Bu ilkeye göre yapıttaki bir parçanın anlaşılması için bu eserin bütününe bakmak gerekir. Böylelikle

³⁷ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, s. 99.

³⁸ Gerard Bruns, *Antik Hermenötik*, İhsan Durdu (çev.), Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2001, s.181.

³⁹ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016. s. 40.

⁴⁰ Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, s. 52.

⁴¹ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 104.

bütün ile parça ilişkisini esas alan bu görüş ile Schleimacher'de gördüğümüz “hermeneutik döngü” ilkesi doğmuştur.

Aydınlanma Dönemi ile birlikte kutsal metinlerin yorumlanmasında kilisenin ve Luther ile başlayan Reform Dönemi'nin yaklaşımlarının dogmatikliği sorgulanmıştır. Bu dönemin özelliği olarak *İncil*'in yorumlanmasında tarihselliğin ön plana çıkmasını gösterebiliriz. Bununla da dünyevi metinlerle kutsal metinlerin yorumlanmasındaki farklı yaklaşım tarzları ortadan kalkmıştır. Hermeneutiğin gelişim süreci içinde Yeniçağ dönemindeki yöntem arayışları daha sonra ortaya çıkacak olan evrensel hermeneutiğin de temelini oluşturmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı alanlara ait yorumlama biçimleri her yorumlamada geçerli olabilecek genel kurallardan ibaret bir hermeneutik konsept içinde ele alınmıştır. Gerek Antik Dönem filolojik hermeneutiğini, gerekse kilisenin otoritesine karşı çıkan Reform Dönemi'nin teolojik hermeneutiğini kapsayan ve genel bir hermeneutik yöntemini ortaya koyan ise Schleiermacher olmuştur.⁴² Dilthey'e göre daha önceki dönemlerde hermeneutik açıklama tarzlarının süreç içinde etkili olduğu tekil kurallardan ibaret bir öğretisi mevcut olsa da Schleiermacher, hermeneutiğin “anlama bilimi” olarak evrenselleştirilmesine ön ayak olmuş ve onu felsefi bir etkinlik haline getirmiştir.⁴³

1.1.3 Schleiermacher'in Hermeneutik Anlayışı

Schleiermacher'in düşünceleri döneminin felsefi ve edebi bir akımı olan romantizmin etkisi içinde şekillenmiştir. Lakin 19. yüzyıla kadar sadece bir yorumlama etkinliği ve farklı alanlar ile ilgili bir araç olan hermeneutik, Schleiermacher ile birlikte evrenselleştirilmiştir.⁴⁴ Hermeneutiği bir disiplin olarak ortaya koyan ve evrensel hermeneutiği kuran Schleiermacher'e göre hermeneutik daire ilkesi “anlama”nın evrenselliğine imkân sağlayan temel kuraldır. Anlama yöntemi ile ele alınacak yazılı eserler, aslında dilsel ürünlerdir ve dil, bireyin olduğu kadar toplumun da kâinatı anlamlandırma yöntemidir. Dil, insanın evreni kavrama

⁴² Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah yayınları, İstanbul, 2016. s. 56.

⁴³ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 107.

⁴⁴ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016. s. 57.

şeklini yorumlamamızı sağlayan ortamın, yani tarihin taşıyıcısıdır ve bu da kendisini en çok dilsel yapıtlarla ortaya koyar. Bütün ile parça arasındaki iki yönlü etkileşimde anlamın döngüsel olarak bütünden parçaya ve parçadan bütüne doğru hareket etmesi hermeneutik daireyi oluşturmaktadır. Bütün göreceli bir nitelik taşıdığı için hermeneutik daire devamlı şekilde genişlemiş oluyor. Böylece ortada olan her hangi bir yazılı yapıt parça olarak görülürse, tarihsel-kültürel bağlamı da bir bütün olarak ele alabiliriz.

Schleiermacher'ın anlama kavramını evrensel bir zemin üzerine oturtma çabasını din ile bilim arasında büyüyen bir çekişmeden kaçınma olarak da görebiliriz. Bu açıdan o, genel hermeneutiğini kurarken tüm insan anlamasının temel bağlayıcı zeminini oluşturan “tin” kavramına başvurmuştur. Schleiermacher'e göre tabiat, deneye ve theoria'ya açık bir alan olduğu için doğa bilimlerinin determinist yapı üzerinden kavrayıcı ve gözlemleyici bilme etkinliğine başvurması olağan durum olmakla beraber, bu aynı zamanda tarihe, tinsel olana ters düşen bir yapıdır. Schleiermacher dini bilginin imkân, sınır ve koşulları bağlamında “aşkın bir hareket noktasından” kalkarak bir Din Felsefesi geliştirdiği için Dilthey onu “teolojinin Kant'ı” olarak betimler.⁴⁵

Geçerli bir yorumlamanın nasıl elde edileceği ve onun sınırlarının nasıl belirleneceği Schleiermacher'ın kendisine sorduğu temel sorudur. Schleiermacher felsefesinin bir diğer sorusu da yazılı veya sözlü tüm ifadelerin nasıl anlaşıldığı sorusudur. Schleiermacher'ın hermeneutik anlayışını öncekilerden farklı kılan özellik, onun dikkatini anlama nesnesinin içeriğinden daha çok, anlama faaliyeti üzerine yoğunlaştırması ve hermeneutiği bir “anlama sanatı” olarak ifade etmesi olmuştur.⁴⁶ Anlama sanatı olarak genel bir hermeneutiğin sınırlarını belirlemek onun temel yönelimini teşkil etmektedir. Değişik disiplinlere ait olan dini, hukuki, tarihi, edebi metinlerin her birinin özel sorunlarını ele alan teorik aletler olsa da, bunların hepsini kapsayan ve özde aynı kalan temel bir dil vardır.

Schleiermacher'ın metnin yorumunda, birbiriyle ilişkili olan gramatik ve psikolojik yöntemi ele aldığı biliniyor. Metinler bir dil içerisindedir ve bunun için de bir cümlenin anlamını bulmak için gramer kullanılır; hangi türden metin olursa olsun, kapsamlı bir fikir, manayı oluşturmak için gramer yapı ile ilişkiye

⁴⁵ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 218.

⁴⁶ Seval Bulutoğlu, *Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutiğin Kapsamı Ve İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 79.

girmektedir.⁴⁷ Hermeneutiğin psikolojik kısmı ise metnin yazarının zihinsel sürecini yeniden deneyimlemek, yani metnin açığa çıktığı psikolojik hayata geri dönmek anlamına gelmektedir. Gramerci yorum, eseri dil bağı olan ve aynı türden edebi eserlerle ilişkisi içinde sunar. Gramatik yöntem tarihselci bir yaklaşıma sahiptir ve tarihselci bir yaklaşımla yazarın dili bireysel olarak nasıl kullandığı ortaya konur. Gramatik açıklamada genel bir bakış açısı sağlamak için metnin küçük parçalara bölünerek her parçanın ayrılıkta incelenmesi ve adım adım metnin bir bütün olarak anlaşılmasına doğru gidilmesi gerekir. Öncelikli görev bu bilgileri esas alarak yanlış anlamaya yol açacak etkenlerin önceden ortadan kaldırılması olarak ifade edilebilir. Psikolojik yöntem için ise metni anlamak veya yorumlamak isteyeninin yerine getirmesi gereken bir dizi ön koşul öne sürülür.⁴⁸ Yerine getirilmesi gereken ilk koşul yazar ile onun kültürel, sosyal, tarihsel çevresi hakkında bilgi elde etmektir. Yorumlama aşamasında ise konu ile kompozisyon ortaya çıkartılmalıdır. Psikolojik yorumlama sadece yazarın bireysel olarak dili kullanma şekliyle değil, aynı zamanda düşüncelerini bu dil vasıtası ile nasıl ifade ettiği, üslubunu şekillendirme biçimi ve kompozisyon tarzı ile de ilgilendiği için bu yöntem aynı zamanda teknik bir yorumlama olarak karşımıza çıkar. Yazarın yaşamından yola çıkarak incelenen yapıtın temel düşüncesini ortaya çıkarmak için onun kim tarafından yazıldığı önem kesp etmektedir. Bunun için de yazarın karakteristik özellikleri, yazarın eseri yazmaya iten nedenler, yapıtın meydana çıktığı dönemin diğer tarihsel olaylar ile olan bağı ve başka bu tür etkenler göz önünde bulundurulmalıdır.

İlişkili bir etkinlik olan anlama, parçalardan oluşan bir bütünlük içinde çembere dönüşür. Tek bir kelimenin anlamını tüm cümleye bakarak anladığımız gibi, cümlelerin bir bütün olarak anlamı da, bireysel kelimelere dayanmaktadır.⁴⁹ Böylelikle bütün ve parça arasındaki bu ilişkide anlamak, dairesel döngü içinde hayata geçtiği için buna ‘hermeneutik döngü’ denmektedir. Schleiermacher insanın akıl yürütme yetisinin, yaşamın hangi alanında olursa olsun, her zaman parça ile bütün arasındaki bu döngüsel harekete göre işlediğine inanıyordu.⁵⁰ Bu hermeneutik anlama çemberinde, her büyük sanatsal, bilimsel ya da dini içgörü ortak kozmik bütüne dönük, parçalı bir bakış temin eder. Hermeneutiksel döngü fikri, kendi içinde mantıklı bir zıtlık içerdiği ve mantıksal eylemlerin hepsini kapsamadığı için böyle bir çember bir tür “sıçrama” ile oluşur. Bunun için de anlamının sezgisel ve ilahi tabiatlı olduğu

⁴⁷ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 23.

⁴⁸ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s.70.

⁴⁹ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 134.

⁵⁰ Jens Zimmerman, *Hermeneutik*, Mehmet Çetin (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 41.

fikri Schleiermacher tarafından kabul görmüştür.

Schleiermacher edebi veya dini metinleri Dünya-Tininin dokunduğu bir zihnin linguistik ifadesi olarak gördüğü için yorumlayanın görevi olarak kelimeler vasıtasıyla geriye, yazarın düşüncesine giderek yazarın zihin durumunu yeniden inşa etmek olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Schleiermacher okurun parça ile bütün arasındaki anlamlı ilişkinin içerisine doğru sezgisel bir sıçrayışı gerçekleştirmesi durumuna yorumlamanın kehanetsel boyutu adını vermişti. Bunun için de zihinsel tecrübenin kehanetsel olarak yeniden inşası, yorumlamanın psikolojik yönü olarak karşımıza çıkıyor. Schleiermacher yeniden inşa işlemini iki ayrı yönde inceler. Dilin gramatik yapısına bağlı olarak “objektif” ve yazarın bireyselliği temelinde “subjektif” olarak değerlendirir. Bu açıdan metni anlamak için tersi bir yol izleyerek başlangıçta metinden yola çıkarak son aşamada yazarın başlangıçtaki niyetine ulaşmaya çalışır, yani sezgisel bir yolla yazarın çıkış noktasını tahmin eder.⁵² Gramatik ve psikolojik olarak ikiye ayrılan bu yöntemler ile amaçlanan şey metni yeniden yapılandırmak ve yeniden yapılandırarak anlamaktır. Schleiermacher’ın tanımladığı bu iki yöntem birbirinin tamamlayıcısı olsa da, bunları birbirilerinden tamamen bağımsız iki ayrı yöntem olarak görmek de imkânsızdır.⁵³

Schleiermacher esasen yorumlamanın iletişimsel boyutuna dikkat çekmiştir. Anlama, her noktada yabancı olanın farkına varılarak sürdürülmesi gereken bir işlemdir. Hermeneutiğin diyalog ortamından hareket ettiği kabul edilmektedir; Palmer’e göre Schleiermacher’ın hermeneutiği iki yönlü tabiatının yaratıcı sonuçlarını kavramamış ve sistematik bütünlük adına kör edilmiş bir diyalog hermeneutiğidir.⁵⁴ Anlamanın sadece bir kurallar dizisi olmayıp, yaşadığımız gerçekliğe ve içinde olduğumuz dinamik ilişki türüne de dayandığını inceleyen Schleiermacher, içinde bütün şeylerin tin ile karşılıklı bağlı olduğu genel bir konsept sunmuştur. Tin, hem makrokozmetik dünyamızda, hem de insani ilişkilerin mikrokozmetik alanında bağlayıcı rol almaktadır. Her bilimin, evreni anlamamızı tamamlayarak, tinin birlik halindeki sanat eserinin belli bir yüzüyle ilgilendiğine ve böylece Tanrı’nın bilgisine ulaşmamıza katkıda bulunduğu inanıyordu.⁵⁵ Schleiermacher’dan farklı olarak Dilthey’in hermeneutiği, yazarın metinde ifade ettiğinin hakikatına ulaşmak için bir araç olarak değil, hayatın merkeze alındığı ve

⁵¹ Zimmerman, *Hermeneutik*, s. 42.

⁵² Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016. s. 163.

⁵³ Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, s.81.

⁵⁴ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.143.

⁵⁵ Jens Zimmerman, *Hermeneutik*, Mehmet Çetin (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 41.

insanın yaşam gerçekliğine dayanan tinsel alana ait disiplinlerin metodolojisinin keşfedilme amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Schleiermacher'ın “*Anlamanın Genel Sanat Öğretisi*” anlayışı sayesinde hermeneutik evrensel bir özellik kazansa da, Dilthey, hermeneutiği tinsel bilimlerin epistemeolojisi, mantığı, metodolojisi olarak ele almış ve böylece felsefe ile tarih arasında önemli bağlantı kurmuştur. Dilthey'e göre hermeneutik, romantik keyfilik ve septik öznelğin sürekli müdahalelerine karşı, tarih alanında açılmamanın genel geçerliğini temellendirmekle yükümlüdür.⁵⁶ Dilthey'dan sonra ise hermeneutik ontolojik bir nitelik kazanarak Heidegger (1889-1976) ve Gadamer'in (1900-2002) çalışmaları ile varoluşu anlama yöntemi olarak ifade edilmiştir.

1.2 Tinsel Bilimleri Temellendirme Girişimi

1.2.1 Dilthey'in felsefi girişiminin epistemolojik arka planı

Tinsel Bilimlere Giriş adlı eserinde Dilthey, tinsel bilimler alanında kendisinin, Bacon'un (1561-1626) ve daha sonra da Sir John Herschel'in (1792-1871) doğa bilimlerin ilke ve metodunun ortaya konulması bakımından ele aldıkları ödevin karşılığını yerine getirdiklerinden söz eder.⁵⁷ Temelde doğa bilimlerinin ve tinsel bilimlerin gelişmesini sistematik felsefeden bir bağımsızlaşma olarak gören Dilthey, tinsel bilimlerin yöntemi olarak ne metafizik modeli, ne de doğa bilimlerinin yöntemini kabul eder. Tinsel dünya metafiziksel arka ya da üst bir dünya değildir, aksine o görünenler dünyasındadır, yani tarihsel akış içerisinde ve zamansal olarak “tedricen açığa çıkmaktadır.”⁵⁸ Böylece tarihsel akışın ortaya çıkışı tinsel dünyanın kurulumu için de imkân sağlamaktadır. Dilthey'in en büyük amacı sosyal ve tarihi bir gerçeklik olarak tinsel bilimleri, epistemeolojik, lojik ve metodolojik açıdan temellendirmektir ve bu temellendirmede “yazılı metinleri anlama sanatı” olarak hermeneutik kavramı merkezi bir role sahiptir.⁵⁹ Dilthey bu felsefi girişiminde üzerinde durduğu problemleri kendi çağının felsefi problemleri bağlamında ele aldığı için, tinsel bilimlerin temellendirilmesi çalışmasını ve hermeneutiğin tarihsel ve

⁵⁶ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. 113.

⁵⁷ Kamıran Birand, *Kamıran Birand Külliyyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 13.

⁵⁸ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 156.

⁵⁹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s.182.

epistemeolojik arka planını da ortaya koymak gerekmektedir.

Dilthey'in tinsel bilimler için tarihsel yönelimli sistematik bir metodoloji açıklaması onun "Yaşam Felsefesi" bağlamında inşa edilmektedir. Ona göre yaşam, ne Hobbes'un önermiş olduğu şekliyle makine gibi anlaşılır, ne de başka yaşam formları ile paylaştırılan yalnızca organik bir sistem şeklinde açıklanabilir, zira insan hayatı organik metabolizma ve mekanik hareketten daha fazlasıdır.⁶⁰ "Daha fazlası" ile ifade edilen anlam ise doğa bilimlerinin yönteminde ele alınan, sadece duyu ve algı ile oluşan dar bir tecrübe kavramına mukabil, hayatın içeriden tecrübesi veya yaşama tecrübesinin oluşturduğu gerçek bir dünyayı kapsamaktadır. Dolayısıyla Dilthey'in temel felsefi kavramlarından olan "yaşantı" (*erlebnis*) kavramı, anlama (*verstehen*) ve yorumlama (*interpretation*) kavramları ile doğrudan ilişkili olduğundan hermeneutik bu kavramların neliğinin belirlenmesine de imkân verecektir.⁶¹ Buna göre de Dilthey'in hayat ifadelerinin kaynağı olan insanın tarihsel-toplumsal her tür hayat bağıntılarının tikel bir gerçeklik olarak kabulünün, Yeniçağın bilim anlayışı karşısında oluşturduğu problematiği Riedel şu şekilde ifade etmektedir;

Doğa bilimleri ve tin bilimleri ayrımı konusunda Dilthey'e bağlanan metodolojik tartışmanın arka yüzüne ve hermeneutik problematiğin felsefenin gündemine sokmuş olduğu şeye, yani bilimin değişmiş olan konumuna, daha doğrusu Yeniçağın "bilim"den anladığı şeyin Dilthey'de nasıl bir dönüşüme uğratıldığına yönelmek uygun olur. Dilthey'in felsefi refleksiyonunu harekete geçiren ve onun kendisine görev olarak koyduğu şey hiç de sadece tin bilimlerinin epistemeolojik, metodolojik yönden temellendirilmesi ve bununla bağıntılı olarak tarihsel/estetik bilincin haklı çıkarılması değildir; daha çok, Yeniçağ biliminin ortaya çıkmasıyla birlikte sekteye uğramış olan teorik bilme ve pratik yaşama kesinliği arasındaki bağıntı problematiğidir.⁶²

İfade edildiği gibi teorik bilme ve pratik yaşama kesinliği arasındaki bağıntı problematiği Kant'ın "*Saf Aklın Eleştirisi*"nde doğa bilimlerinin sınırlarını çizmesinden sonra pratik yaşama gerçekliği ile ilgili olan tarihsel-toplumsal alanın ve bunların temelinde yer alan psikolojinin bilim olarak temellendirilmesi konusundaki eksiklikten doğmuştur. Bu eksikliği aradan kaldırmak için, Dilthey "*Tarihsel Aklın Eleştirisi*"ni yazarak hem tin bilimlerine kendi metodolojik yaklaşımını ortaya koymuş, hem de tinsel bilimlerin doğa bilimleri karşısındaki önceliğini savunmuştur. Dilthey'e göre, "tarihsellik bütün felsefi düşünmenin başlıca

⁶⁰ Donald Polkinghorne, *Methodology for the Human Sciences - systems of inquiry*, State University of New York Press, Albany, 1983, s. 25.

⁶¹ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 209.

⁶² Manfred Riedel, *Wilhelm Dilthey'da teorik bilme ve pratik yaşama kesinliği bağıntısı; Metinlerle Hermeneutik Dersleri I içinde*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul, 2012, s.115.

medyumudur".⁶³ Temelini hayatın oluşturduğu tarihsel gerçekliğin içinde sanat, kültür, politika, ekonomi gibi etkinlikler alanı tezahür eder. Kant'ın apriori olarak düşündüğü akli kategoriler dahi tarihsel bir süreç bağlamında değerlendirilebilir. Bu açıdan özne ve nesne ayırımından yola çıkarak oluşturulan özne merkezli bir paradigmadan farklı olarak, Dilthey özne ile nesneyi homojen bir bütünlük içinde tarihsel perspektiften ele almıştır.

Dilthey'in tinsel bilimler için epistemeolojik bir temeli kuvvetlendirme gayreti, tinsel bilimler çalışmasının uygun yolunun hangisi olduğu konusunda birbiriyle temelde çelişen iki görüşün, Anglo-Fransız empirik realizm ve pozitivizmi ile Alman idealizmi ve hayat felsefesinin kaynaştığı nokta olmuştur.⁶⁴ 19. yüzyılda transandental gerçekliği reddeden ve tarihsel-toplumsal olaylara da hâkim olan empirik gerçekliğe dayanan doğa bilimci anlayış ile yaklaşan pozitivizm geleneğinin öncüsü Auguste Comte'un (1798–1857) düşünceleri, Dilthey'in eleştiri konularından birisi olmuştur. Pozitivizmi mekanik bir bilim olarak gören Dilthey'e göre şayet insanda teologun ruhu mevcut değilse, insandan başka organik ve inorganik doğada bulunmayan bilinç, akıl, ahlaki farkındalık gibi nitelikler açığa çıkmıştır.⁶⁵ Pozitivizmin insanın manevi doğasını onun toplumsal olaylara uyarlanarak hayatta kalmasını sağlayan araçları olduğu şeklindeki yaklaşımı ve esasında Darwinizm görüşü Dilthey'i dehşete düşürüyordu. Dilthey çağdaşı olduğu Darwin'le (1809-1882) doğrudan tartışmaya girmeksizin doğal seleksiyon yolu ile doğaya canlıların adaptasyonu noktasında insanın doğaya uyumunda hayvandan bariz olarak farkları bulunduğu ve hayvanların içgüdü ile kuramadıkları üstünlüğü insanların dış dünya üzerinde adaptasyondan öteye geçerek manevi iç yaşantısı ile kurmakta olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Dilthey'e göre J. S. Mill, (1806-1873) tinsel bilimler ile doğa bilimlerinin yöntemini ayırdığı ve Comte gibi doğa bilimsel yöntemi metafiziğe dönüştürmediği halde, gene de tinsel bilimlerinin yöntemini tümevarım ve tümdengelimle indirgeyerek, onları doğa bilimlerine bağımlı kılmıştır.⁶⁷ Mill'e göre empirik tarihten

⁶³ Rudolf Metz, *Wilhelm Dilthey'in Felsefesinin Canlı ve Ölü Cepheleri*, Wilhelm Dilthey, *Alman Ruh Tarihine Dair Tetkikler* içinde, Hasan Cemil (çev.), Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004, s. 8

⁶⁴ Palmer, *Hermenötik*, s. 149

⁶⁵ Ilse Bulhof, *Wilhelm Dilthey a Hermeneutic Approach to the Study of History and Culture*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague / Boston / London, 1980. s.17.

⁶⁶ Mustafa Said Kurşunoğlu, *Totolojik Limitten Genomik Paradoksa Evrim Teorisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6/26, Bahar 2013, s. 328.

⁶⁷ Osman Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, DOĞUBATI Yayınları, Ankara, 2016, s. 93.

insan doğasını etkileyen yasaları çıkarmak mümkünse de, bu unsurların çeşitliliği ile çokluğu ve gelecekte oluşacak unsurları kestirmenin zorluğundan dolayı, insan bilimleri kesin sonuçlar değil, tahmini sonuçlar verir ve doğal olgular evrensel yasalara tabi olduğu için insan zihninin işleyişi de bu yasaların dışında değildir.⁶⁸

Mill'in görüşlerine binaen Dilthey şunları söylemiştir:

İnsan bilimlerini epistemeoloji aracılığı ile ispatlamak, bunların bağımsızca oluştuğunu gerekçeli olarak göstermek, desteklemek ve bunların ilkelerini ve yöntemlerini doğa bilimlerine dayandırmayı kesinlikle geçersiz kılmak için, Mill'in yönteminin tehditlerini karşılamak lazımdır.⁶⁹

İnsanı fiziksel olgulardan daha kompleks bir varlık haline getiren, lakin doğa bilimlerinin yasalarından farklı bir alan içinde olmayan etkenlerin ve temel kuralların gelecekte keşfedilmesinin mümkünlüğü fikri Dilthey'in fiziksel alana karşı insanın yaşam gerçekliğini temele alan alternatif yaklaşımı açısından tehdit olarak görülmüştür. Bu yöntemin tehditlerine karşılık Dilthey, tin bilimlerine özel bir yöntem geliştirme çalışmasına tarihsel perspektiften yaklaşmıştır. Dilthey kendi projesini sadece empirist gelenekle değil, Alman İdealizmi ve kendisinin de mensubu olduğu Alman Tarih Okulu ile hesaplaşarak daha da ileriye götürmüştür.

Yeniçağın bilgi kuramının epistemik öznesine karşılık, "anlamacı psikoloji"si ile yeni özne kavramını oluşturmaya çalışan Dilthey açısından Kant'ta aklın tarihselliği konusu eksik kalmıştır ve bunun sebebi de transandantal felsefenin apriori olma özelliğidir.⁷⁰ Bu açıdan Dilthey empiristleri olduğu kadar, Kant'ı ve genellikle Alman İdealizmini de eleştirmiştir, ama o aynı zamanda her iki gelenekten de etkilenmiş ve felsefenin bu yeni dayanakları üzerinden kendi pozisyonunu belirlemiştir.

Ben bu noktada kendimi Locke, Hume ve Kant'ın bağlı oldukları epistemolojist okulla pek çok noktada uzlaşmış buluyorum. Fakat buna karşılık, felsefenin her türlü ana dayanaklarını ancak onlar sayesinde tanıdığımız bilinç olguları bağlamını, bu okulun ele aldığından başka bir tarzda ele almak zorundayım. Herder ve Wilhelm von Humboldt'unkilerde olduğu gibi, az sayıda ve bilimsel kurguyla hiç de tam olarak bağdaşmayan savlar dikkate alınmazsa, şimdiye kadarki gelişimi içerisinde bilgi kuramı, Kant'ta olduğu gibi deneyi ve bilgiyi, katıksız bir zihinsel tasarım altına sokulmuş olan olgu'dan yola çıkarak açıklanmıştır. Locke, Hume ve Kant'ın tasarladıkları bilen öznenin damarlarında hiç de gerçek kan dolaşmaz; tersine, bu öznenin damarlarında katıksız bir düşünme etkinliği sayılan akıl'ın imbikten geçirilmiş/arındırılmış özsuyla dolaşır.⁷¹

Pozitivist ve empirist anlamda tabiat bilimlerinde özne nesnenin karşısına sadece

⁶⁸ Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, s. 91.

⁶⁹ Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, s. 96.

⁷⁰ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, s.79.

⁷¹ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, s.16.

duyumlama ve tasarımlama ile çıkar. Bu indirgemecilik sadece dış deneye dayandığına göre yalnızca tabiat bilimleri için kabul edilebilir bir şeydir. Özlem'in de belirttiği gibi tinsel dünya ise bütün unsurları kapsayan ve öznenin iç tecrübe ile tanıdığı bir nesne alanıdır. Bilen öznenin psişik 'totalite'si içinde var olan bu unsurlar; isteme, arzulama, heyecan, sempati, antipati, değer verme ve diğerleridir. Yeniçağın epistemeolojisinde, bilen özne her türlü "psikolojik ve tarihsel kimliğinden yalıtılmış" bir "salt akıl varlığı" olarak tasarlanmış ve bu varlığın karşısında dış dünyayı koyarak "bilgi" sorunsalına eğilirken, bu salt akıl varlığını, Kant'ta olduğu gibi, insanın total kimliğinden koparmıştır, ya da kopardığını sanmıştır.⁷² İşte bu noktada Dilthey'e göre insanın total kimliği tarihsel olarak oluşur. İç yaşantısı ise ancak başkaları ile karşılaşarak karşılıklı etkileşimle ortaya çıkar. Tek başına bir insan öznesi için ele alındığında bireysellik bilincinin doğması mümkün değildir. "Yaşama bütünlüğü" ya da kısaca "yaşama", başkaları ile olan karşılaşmaların bütünlüğünden başka bir şey değildir ve bireysel bilinç başkaları ile bir arada olma sayesinde edinilen bir şeydir. Bireyin kendisini başkaları ile bir arada olma halinin ürünü olarak kavraması "yaşama" dediğimiz bir ortamdan başka bir şey değildir.⁷³ "Yaşama" dediğimiz bu şey de tarihsel olarak oluşan ve insani-toplumsal olan her şeyi içermesi bakımından "tarihsellik" ve doğadan farklı bir oluşum olarak "tinsellik"ten ibarettir.

Herder (1744-1803) ve Alman Tarih Okulu'nun etkisinde olduğu kadar Hegel'in (1770-1831) "tin" kavramının da etkisi altında olan Dilthey, Hegel'den farklı olarak tinsellik insan yapısı, toplumsal bir ürün olarak bakar. Tin, insanın tarih ve toplum içindeki yapıp etmelerinin bütünüdür ve tinsellik, tarihsellikten ibarettir.⁷⁴ Hegel Felsefesinin tümünü, tarihe mantıkçı tanrıyı sokmak isteyen "panlogizm" olarak niteleyen Dilthey, kendi "Hayat Felsefesi"nin merkezine koyduğu "tin" kavramını "tarihsellik"ten ibaret olarak ele alır.⁷⁵

Alman Tarih Okulu'nda Dilthey'i etkilemiş olan J. G. Droysen'e (1808-1884) göre, 'Tarih Bilim'i empirik olgu araştırmasını aşmalı ve kendi olay malzemesini doğada değil, insani ürünler olan 'yazılı yapıtlar'da bulmalıdır. Tarihçi Okulun bugünün yaşamı açısından geçmişte kalmış olanın nasıl açıklanabileceğini

⁷² Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul, 2016, s. 195.

⁷³ Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 197.

⁷⁴ Burcu Topçu, *Wilhelm Dilthey'in tarih felsefesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2017. s. 57.

⁷⁵ Topçu, *Wilhelm Dilthey'in tarih felsefesi*, s. 208.

sorgulayarak tarihsel süreçleri kendi özgüllükleri açısından değerlendirmesi tekil bir tarih biliminin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ancak Dilthey'a göre Tarihçi Okulun da tarihsel fenomenleri değerlendirme tarzı, bilinçle bağıntılı bilme, isteme, arzulama, amaç koyma gibi olgu ve olayların çözümlenmesi bakımından eksiktir. Bilginin mefhumlar aracılığı ile olduğu görüşünden farklı olarak, Dilthey'in felsefi görüşü yaşam içinde oluşan bir etkinlik olmuştur.⁷⁶ Bir "Hayat Filozofu" olan Dilthey, yaşamın bütünlüğünü ifade etmiş ve bu bakımdan tin bilimlerini temellendirmeye girişmiştir. Ancak tinsel bilimlerin temellendirme girişiminde bir metodoloji geliştirmeye yönelen bir "Bilim Felsefecisi" olarak ise Dilthey, tarihsel bilginin "görelî bir yorum bilgisi" olacağını belirtmekle tarihsel görecilik anlayışının da temsilcisi olmuştur.⁷⁷ Bu bakımdan onun bu yönde olan çalışmalarını hermeneutik gelenek bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

1.2.2 Tinsel bilimlerin metafizikten bağımsızlaşma süreci

Geleneksel metafiziğin temel kabulü aklın gerçekliği en kapsamlı bir şekilde ve kesin olarak bilebileceğine olan inançtır.⁷⁸ Bilinçten bağımsız mevcut olan bir akli dünya anlayışı metafiziğin ileri sürdüğü temel fikirdir. Bu anlayış Antik Çağ'da metafizik varlık alanında olguların cevher-araz ilişkisiyle açıklanması ile ifade olunmuştur. Öte yandan doğa bilimlerinin 16. yüzyıldan beri olguları neden-sonuç ilişkisiyle açıklayarak metafizikle olan bağıntıyı kopardığı kabul edilmektedir. Oysaki Topakkaya'nın de belirttiği gibi bilimlerin temeli olarak metafiziğin reddi bilimlere yeni bir temel bulma ihtiyacını ortadan kaldırmamış; aksine tek tek bilimlerin ortak temelini bulmak bağlamında bir zorunluluğu ortaya çıkarmıştır.⁷⁹

Metafiziğin tinsel bilimler üzerinde devam eden gelen hâkimiyetini ifade eden Dilthey bu durumun tüm bilimleri ikinci plana çektiğine işaret eder:

Eğer metafizik bütünüyle kabul edilirse, onun bu şekliyle kavranılışı, bütün belirli bilimlerin ikinci planda kalmasını talep eder. Madem ki insanın gerçek olan şeyin gizli ve evrensel bağıntı bildiği kesindi, o halde bu kabulün değişmeden kalacağı açıktır.

⁷⁶ Wilhelm Dilthey, *Selected Works Volume 3; The Formation of Historical World in The Human Sciences*, Edited With an Introduction by Rudolf A. Makkreel and Frithjof Rodi, Princeton University Press, Oxford, UK 2002.2002, s. 156.

⁷⁷ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul, 2010, s. 212.

⁷⁸ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 78.

⁷⁹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s.133.

Metafizik, bilgi yasası için gerçek olan şeyin ikinci planda kalmasından çıkan bir doğal sistemdir. Metafizik, insan ve toplum incelemelerini de hükmü altında tutan ve etkisi gerçi daha az kapsam ve derecede olsa bile, bugün de sürmekte olan, yaygın bir tutumdur.⁸⁰

Felsefe sistemleri ilk ilkelerin varoluşu ve mantığın genel-geçerliği üzerinden kendilerini ortaya koyar. Dilthey “temellendirici akıl metafiziği” adını verdiği bu “akıl bilimi”ni *Einleitung in die Geisteswissenschaften* adlı eserinin ikinci kitabında soruşturarak tekilliğin tarihteki kavranılışını olanaklı kılan şeyi soru konusu yapar ve Platon’dan Hegel’e kadar metafizik geleneğin tekili ihmal edilmesinin gerekçelerini sınamadan geçirir.⁸¹ Bu bağlamda Dilthey, amacını, Hegel’in *Tinin Fenomenolojisi*’de yapmak istediğine benzetmiş ve bir tür “metafizik fenomenolojisi” yaparak aklın varoluş tarihini eleştirmek görevini üstlenmiştir. Leibniz (1646-1716) gerçekliğin temel ilkesi olarak doğanın karşılıklı ilişkisinin ifade olunmasına imkan sağlayan *yeterli sebep ilkesi* formülünü bulmuş ve bununla da kendi metafizik görüşünü temellendirmiştir. Oysa Dilthey’e göre gerçeklik tekillikler alanı olarak görüldüğü için hiçbir şekilde akli bir ilke ile temellendirilemez. Leibniz ve Christian Wolff’tan (1679-1754) sonraki zamanlarda *yeterli sebep ilkesi* ile açıklanan kainatın mantıksal ilişkisi varsayımı tüm gerçekliğin temel ilkesi olarak her türlü korkuyu paradoks önünde hakir gören Hegel’in diyalektik sisteminde geliştirilmiştir.⁸² Dilthey Leibniz’in bu ilkesini doğa bilimlerine mahsus bir araştırmanın maksimi olarak değerlendirmiştir. Özellikle Hegel’in “gerçek olan akılsal, akılsal olan gerçektir” önermesine Dilthey “gerçeklik mantıksal olarak açıklanamaz; o sadece anlaşılabilir.” ifadesiyle karşılık vermiştir.⁸³

Metafiziksel fenomenoloji yalın akıldan hareketle bilimin elde edilemeyeceğine vurgu yaparak, bu fenomenolojinin ancak tarihsel olarak ispatlanması sayesinde Kant kritiğinin düzelterek tamamlanacağına odaklanır. Buna göre Kant’ın eleştirel felsefesinin temel kavramları yeniden eleştiriye tabi tutulmalı ve tin bilimleri probleminin bu doğrultuda Kant’ın düşünceleri ile ilişkili olarak yeni bilgi temellendirilmesinin yapılması gerekmektedir.⁸⁴ Böylece Dilthey’in *tarihsel aklın eleştirisi* bağlamında yeni olarak şekillendirilmeye başlanmış ve hayatı merkeze alarak temellendirilen tinsel bir bilim anlayışı, metodolojisi oluşturma çabası söz konusudur. Nitekim Dilthey aklın otonomisini Kant’ın fenomen ve numen ayırımına

⁸⁰ Dilthey, *Introduction to the human studies*, s. 175.

⁸¹ Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri I*, Notos Kitap, İstanbul, 1994, s. 39.

⁸² Wilhelm Dilthey, *Introduction to the Human Sciences*, Wayne State University Press, Detroit, 1988, s. 311.

⁸³ Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri I*, Notos Kitap, İstanbul, 1994, s. 41.

⁸⁴ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 132.

bağlı kalmaksızın hayat ilişkileri içinde temellendirmiş ve metafiziksel arka dünyadan çıkarıp görünenler dünyasına dahil etmiştir.⁸⁵

Metafiziğin Batı düşüncesinde kayboluşunu tarihsel bir süreç olarak tanımlayan Dilthey, kendisinin bir antimetafizikçi olduğunu ve tin bilimlerinin temeli olarak metafiziğin zamanının geçtiğini ifade etse de insandaki “ebedi ve ezeli metafiziksel şey” hakkında da yazmayı sürdürmüştür.⁸⁶ Hayattan aşkın bir metafiziğin reddi ile hermeneutiğin anlam ve yorum üzerinden buluşturulması önemli bir bağlantı sorununu da peşinen ortaya çıkarır. Vedder’in de belirttiği gibi tinsel bilimlerin kapısında bizi metafiziğin karşıladığını ve onu da sanki gölge gibi durmadan şüpheciliğin takip ettiğini ifade eden Dilthey, evrensellik iddialarını metafizikten aldıktan ve hermeneutiği hayatın ana giriş kapısı haline getirdikten sonra, metafizik hayatla ilgili sorulara ve problemlere anlam ve yoruma dayalı bir cevabı önererek bir bakıma yeniden tarihsel anarşiye yuvarlanmış gibi görünüyor.⁸⁷ Bu noktada çıkışı sağlayan ana esas tarihin ötesinde her hangi bir evrenselliğin imkânının dile getirilemezliği olunca, metafizik bilincin insanın bu sınırlılığı içinde dile getirilerek hayatın birliği bağlamında ele alınabilirliği zorunlu hale gelmektedir. Dilthey bilimin yalnızca parçaların analizini yaptığını; din, şiir ve metafiziğin ise bütünün anlamı hakkında konuştuğunu ifade etmiştir. Buna göre de tarihsel metafizik bütünün anlamını anlar; o hayatın bilmeceleri ve anlaşmazlıkları ile hayatı aşmayan ve ondan kaynaklanan hermeneutik bir temas olarak vardır.⁸⁸ Bu açıdan felsefe de hayatın farklı yönlerinden hareket eden bir eylem olarak açığa çıkmaktadır.

Metafizik, bilimsel kanıtlama için istekleri tatmin edemezse, öznenin her tutumunun evrenin bir yanının ifadesini ortaya koymasından dolayı, felsefe yine de özne ve onun dünyası arasındaki ilişkide sağlam bir noktayı muhafaza eder. Felsefe, metafiziksel bir sistem aracılığıyla dünyanın özünün bilgisini kavrayamaz ve bu bilgiyi tümel geçerli bir tarzda açıklayamaz. Bununla birlikte her ciddi şiirin yaşamın daha önce ortaya koyulmayan yönlerini ortaya koymasındakine benzer bir şekilde, yaşama yönelen her dünya görüşü de, yaşamın farklı bir yönünü açığa vurur.⁸⁹

Dilthey’a göre metafizik anlayışın temelini mantık kurgularında değil, insanlığın zengin kültür tecrübesinde ve kültür içinde değer kazanmış hayatın gerçekliğinin yorumlarında aramak lazımdır.⁹⁰ Bu açıdan metafizik bilimlerin temeli olamadığı

⁸⁵ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 136.

⁸⁶ Ben Vedder, *Dilthey’da hermeneutiğin metafizik arkabahçesi, İnsan Bilimlerine Prolegomena* içinde, Hüsamettin Arslan (çev.), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 292.

⁸⁷ Vedder, *Dilthey’da hermeneutiğin metafizik arkabahçesi*, s. 303.

⁸⁸ Vedder, *Dilthey’da hermeneutiğin metafizik arkabahçesi*, s. 301.

⁸⁹ Doğan Özlem, *bilim, tarih ve yorum*, inkilap, Ankara, 1998, s. 86.

⁹⁰ Писарчик Л.Ю., *Основные аспекты методологии гуманитарного познания в работе В. Дильтея «Введение в науки о духе»*, (Dilthey’in “Tinsel Bilimlere Giriş” Eserinde İnsani Kavrayışın Temel Yönleri), Философские науки, ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль 2011, 72-с.

için Dilthey tinsel bilimlerin temellendirilmesinde “hayat” kavramını esas alarak hareket ediyor. Dilthey bu bağlamda şunu ifade etmiştir: “Metafizikten bir felsefe formunu anlıyoruz, bu öyle bir formdur ki, hayatla dünya arasındaki ilişkiyi, sanki dünyanın bu canlılık ilkesinden bağımsız olabileceğini varsayan bilimsel bir açıklama olarak ele alır”⁹¹

Eskiden gelen metafiziği temellendirme çabalarının kötü sonuçlanmasının ilkesel olarak onun imkânını reddetmek için yeterli sebep oluşturmadığını ifade eden Dilthey, kendi yaklaşımını Husserl (1859-1938) ile yazışmasında şu şekilde belirtiyor. “Ben metafiziğin eski başarısızlıklarının üzerinden değil, metafiziğin amaçları ve onların çözümü için bizim üzerimizdeki araçlarının arasındaki genel ilişkisini esas alarak bir çıkarım yapıyorum.”⁹² Metafizik iddialar ile onun sonuçları arasındaki karşıtlık metafizik tarihinin yorumlanmasına imkân sağlamıştır. Metafiziğin problemini mümkün tecrübe alanından izole edilmiş aklın kendisi için bir sistem oluşturarak hayali bir varlık alanını kendisi için temin etmesi değil, aksine zaman içinde ortaya çıkarak birbirleriyle çelişen çeşitli sistemlerin tarihsel olarak ortaya çıkması teşkil etmiştir. Çelişki varlığın ilk prensiplerini mantıksal olarak düzenlemek ve bu prensiplerin düzenli şekilde tespit etmenin imkânsızlığından doğuyor. Bunun temel kaynağı metafiziğin “entelektüalizm”inde, yani gerçekliğin kurumsallaşması meselesinde akla tanınan öncelikte yatıyor. Akıl, gerçekliğin kurumsallaşmasında başlangıç ögesi değildir, akıl ancak yaşam faaliyetleri ile kurumsallaştırılmış bir tecrübe alanında iş görür.⁹³

Tinsel bilimlerin temeli olarak aşkın metafiziğin reddi, ilkin yaşam tecrübesinin yeniden kurulmasına dayalı olarak bu bilimlerin epistemolojik olarak temellendirilmesini zorunlu hale getiriyor. Dilthey farklı metafiziksel sistemleri yıkan tarihsel süreç içinde oluşan tarih bilincini esas alarak bu sorunun hermeneutik çözümüne ulaşmıştır. Bu tarih bilincini merkeze alan Dilthey, tarih üstü yasaların olmadığını ifade ederek transendent bir tanrıda, immanent bir dünya tininde veya bir mutlakta içerilen insanüstü bir amacı kabul etme ilkesini benimsemez ve yaşam gerçekliğini meydana getiren tarihsel dönemlerin insani amaçlarından bahseder.⁹⁴

⁹¹ Писарчик Л.Ю, *Основные аспекты методологии гуманитарного познания в работе В. Дильтея «Введение в науку о духе»*,s. 81.

⁹² Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 55 с.

⁹³Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, 57-с.

⁹⁴Emre Öztürk, “Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü”, *Journal World of Turks*, Vol 1, No2, 2009. s. 163

Böylece insanın kendi dönemine ait tarihsel, kültürel yaşam gerçekliği bağlamında ortaya çıkardığı yazılı eserleri anlama sanatı olarak hermeneutiğin, sadece bu tarihsel akış gerçekliğinin bilincine sahip olmakla aktüel bir yeri olur.

1.2.3 Tinsel Bilimlerin Dayanağı Olarak Betimleyici Psikoloji

Psikolojinin konu ve yöntemi ile ilgili sorular Kant'tan sonra numenal ya da tinsel alanda oluşan felsefi belirsizlik durumu ile ilgili ortaya çıkmıştır. Psikolojinin görünür davranışların kökeni olarak bilinç dışını ele alışı bu problemi belirler. Plotnikov'un değerlendirmelerine göre Kant *Saf Aklın Eleştirisinde* rasyonel psikolojideki düşünen öz şeklindeki bilincin “ben düşünüyorum” yasadışı nesnelleştirmesinin yanlış mantıksal çıkarımını (*paralogizm*) ele alır. Bununla birlikte o kendi ampirik psikolojisini “iç duyguların fizyolojisi” şeklinde ilan ederek temelde bilinci nesnel bilimselliğinden mahrum eder.⁹⁵ Bununla da tinselliğin doğal tanımını olarak aslında tarihsellikten öteye geçemeyen, ne tinsel bilim, ne de psikolojik deneysel öğretinin nesnesi olması imkânsız olmuş ve teorik anlamda insanın otonom öznelliğine dayalı bir iç transandantal felsefeyi kabul etmiştir. Bundan dolayıdır ki öznellik ile ilgili empirik veya metafizik yönde yeniden yorumlama çabaları gerekli olmuştur. Doğa bilimleri ile aynı çizgide ele alınan Kant sonrası psikoloji için deneyim, dış dünya hakkındaki bir algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilthey ise farklı bir perspektiften yaklaşarak algısal deneyimin yerine tarihsel bireyin içsel yaşantısının tezahürü olan duygulara, amaçlara, değerlere dayanan betimleyici bir psikolojiyi önermektedir.

19. yüzyılın ortalarında psikoloji iki yönde; metafizik ve empirik olmak üzere gelişse de bunlardan ilki daha geri planda olmuştur. Ancak her iki istikamet de natüralizm temelinde oluşmuş ve psikolojinin bir doğa bilimi olarak görülmesi psişik fenomenlerin doğabilimsel yasalarla yorumlanması ile sağlanmıştır.⁹⁶ Psikoloji teorisi tecrübe ve bilimsel araştırmalara bağlı olarak bilince doğabilimsel yaklaşım ile ideal özneyi temele koyan transendental felsefenin yaklaşımı arasında bölünmüştür. Bu durumda psikoloji “krizi” ile ilgili ifadelerde ortaya çıkan metodolojik refleksiyon doğdu. 1879 senesinde Wilhelm Wundt (1832-1920) psikoloji araştırmalarında dünyada ilk deneysel laboratuvar açmış ve psikolojini

⁹⁵ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 137 с.

⁹⁶ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, 137-с.

felsefeden ve biyolojiden bağımsız bir bilim olarak ortaya koymuştur. Ancak bununla beraber Herbart'ın okulunda psikolojinin doğabilimsel statüsüne alternatif yaklaşım ifade edilmiş ve psikoloji araştırmalarına esasen tarihsel-toplumsal gerçeklikten ileri gelen yorumlar ifade edilmiştir.

Dilthey ise kendi psikoloji araştırmalarında “psikologizm” sorununun temel kaynağı kısmında açıklayıcı psikoloji ile transendental felsefi teorilerin bu ikilemini kesin olarak belirterek kendi çözümünü ifade etmiştir.⁹⁷ Dilthey projesinde otonom tinsel bilgiden hareketle somut tarihi veya iç yaşantı ile ilgili pratik öznelliğe ulaşmanın imkânını birlikte ele almıştır. Tinsel bilimlerin yaşamın kendisinden hareketle temellendirilmesi öznenin yaşamsal varlığının akli kurgudan ziyade hayat birliğinin içinde kendisinin içsel yaşantısı olarak bulunan bir hayat tecrübesini içerir. Bu açıdan yaşanan içsel gerçekliğin bilgisi, sadece yaşanılarak anlaşılabilir.⁹⁸ Dilthey'in psikoloji görüşü bireysel değil, tarihsel-kültürel bağlam içinde karşılıklı etkileşimle oluşan bir yaşam gerçekliği ile ifade olunmuştur. Bu bağlamda psikolojinin tinsel bilimler içinde ilk ve en temel bilim olduğunu ve psikoloji ile antropolojinin maddi anlamda temelini “bütün bir tarih ve yaşam tecrübesinin” oluşturduğu ifade edilmiştir.⁹⁹ Böylelikle betimleyici psikoloji tinsel bilimlere, toplumsal ve tarihsel dünyaya ilişkin hipotetik olmayan temel bir bakış açısı sunduğu halde, buna karşın doğa bilimleri açıklayıcı genel yasalara ulaşmaya çalışarak özel ve tekil olayların ancak genel yasa bağlamında anlamlı olduğu sürece değerli olduğunu kabul eder.¹⁰⁰ Açıklayıcı, hipotetik psikoloji ile psişik araştırmalarda doğabilimsel metotların yasadışı olarak tinsel alana uygulanması, gidilmekte olan yanlış yoldur ve bunun yerini betimleyici psikolojinin alması gerektiği ileri sürülür.

Psikolojik temellendirmede metot olarak hipotezlerle uğraşarak hipotetik-nedensel modeller kurulması ve bunları deneysel alanda uygulayarak bir hipotezin diğeri ile yenilenmesi onların olasılık üzerinden hareket ettiğini gösterir. Bir hipotezin, örneğin psişik sürecin paralelizminin geçerliliğini denemek için ilk önce onu anlamak, yani bir anlama faaliyetini hayata geçirmek ve yalnız bundan sonra ona uygun fizyolojik düzenliliği düşünmek mümkündür.¹⁰¹ Dilthey iki alternatif

⁹⁷ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, 139-с.

⁹⁸ Wilhelm Dilthey, *Descriptive Psychology and Historical Understanding*, R. M. Zaner, K. L. Heiges (Trans.), Martinus Nijhoff/The Hague, 1977, s. 3

⁹⁹ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, 107 с.

¹⁰⁰ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 68.

¹⁰¹ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 140 с.

hipotezin aynı anda uygulanabilir olduğunu göstererek aslında sosyo-psikolojik problemler karşısında konstruktif hipotezin başarısızlığa mahkûm olduğunu ve bunun yerine analitik yöntemin gerekliliğini göstermiştir.¹⁰² Tinsel bilimlere sağlam bir dayanak bulmanın ilk adımı hipotezlerden kaçınmak ve açıklayıcı psikoloji ile arasına önemli bir sınır koymaktır. Bu anlamda tinsel bilimlerin temel bilimi olarak psikoloji, değişen insani özelliklerin değişmeyen şartlarını incelemek, yani insanın tarihselliğini, toplumsallığını göstermek olduğu için Dilthey buradan hareketle psikoloji ile tarih arasında ilişki kurar.¹⁰³ Tarihsel ve sosyal gerçeklikle ilgilenen tinsel bilimlerin konusunu meydana getiren olgular, kaynaklarını insanın iç hayatında bulan, insan ruhundan çıkan tinsel olgular olduğu için bunların psikolojiye dayandırılması tabiidir.¹⁰⁴

Tarihçi sadece arşiv ve kronolojik tarihçilikle uğraşmamalı, aynı zamanda hayatın anlamını değerlendirmede göreceliğe yer vermemek için psikolojiyi de ele almalıdır. Bireysel tecrübeye tarihsel ve toplumsal etkenler birlikte etkindir ve bireysel yaşam bunları dikkate almadan anlaşılabilir.¹⁰⁵ İnsanlığın kültürel, toplumsal ve tarihsel dünyasını meydana getiren ve tarihsel etkinlikler içinde kendini dilde, sanatta, mitosta ifade ederek nesnellik kazanan psişik hayatı anlamalıyız. Bu açıdan ruh hayatını asli bir bağlılık, asli bir bütün olarak yaşam içinde iç tecrübe ile kavrarız. Dilthey'e göre ruhi bağlılık, hayatı yüceltmek, mutluluğa ulaşmak ve acılara karşı koymak şeklinde kendi hedefine yönelmiş olan bir bağlılıktır.

Anlamaya dayalı psikoloji her şeyden önce bireyin anlama nesnesi ya da anlaşılacak bireyin içinde bulunduğu duruma kendini koymasıyla (*sich hineinvertsetzen*) ve onu sonradan tekrar yaşamasıyla (*nacherleben*) gerçekleşir.¹⁰⁶ Ruhi olguların olayların ardından tekrar yaşanabilmesi, ancak bu olguların ait olduğu bütünün kavranması ve ardından yaşanması ile mümkün olabilir. Böylelikle, anlama, verilen hayat işaretlerinden, bunların ait olduğu psişik bütünün ve aynı zamanda bir metindeki işaretlerden yola çıkarak yorumlama sürecinin bütünün kavranılması sanatı olarak hermeneutiği meydana getirir.

Dilthey'in doğabilimsel psikoloji ile ilgili düşüncelerini kendisinin *Açıklayıcı ve*

¹⁰² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 108.

¹⁰³ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 109.

¹⁰⁴ Kamıran Birand, *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi*, "Kamıran Birand Küliyyatı" içinde, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.18.

¹⁰⁵ Birand, *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi*; "Kamıran Birand Küliyyatı", s. 67.

¹⁰⁶ Birand, Kamıran, *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi*; "Kamıran Birand Küliyyatı" içinde, s.75.

Betimleyici Psikoloji Üzerine adlı makalesinde eleştiren Ebbinghaus psikolojideki gerekli açıklama ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan yapısal kontrolün Dilthey tarafından - yanlış bir şekilde yorumlanan tinsel yaşam kavramından hareketle - görmezden geldiğini ve ihmal edildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁷ Ebbinghaus'a göre doğrudan yaşanabilirlik yapısal bir kurulum olmadan imkansızdır ve psikolojik hipotezler hiçbir zaman tam olarak doğrulanamazlar. Bu bağlamda Ebbinghaus genel anlamda Dilthey'in konuyla ilgili düşüncelerinde bilimsel temellendirmenin eksik olduğunu iddia etse de Dilthey'in psikoloji anlayışına önyargı ile yaklaşmış ve anlamaya dayalı bu psikolojinin tarihsel anlamda üretimi ve yeniden üretimi konusunu görmezden gelmiştir.

Teorik bir bilim olarak iç tecrübeye dayanan bir psikoloji denetlenemediği ve tüm diğer "iç tecrübeler" psikologa dıştan, ifade aracılığı ile geldiği için psikologların kendilerinin de içgörüye dayanması gereği de göz önüne alınınca bilimsellik kriterleri açısından geçerlilik sorununu meydana getirir. Burada insanın içsel alanda yaşantı durumu ile davranışın dışsal alanı arasında kartezyen dualizm kâbusunun yeniden ortaya çıkarak Dilthey'in pratik yaşantı tecrübesinin bu dualizmin terkibi olmadığı konusundaki temel çıkış noktasının anlamını yitirmesi ile sonuçlanıyor.¹⁰⁸ Bu bağlamda buna iki yönden yaklaşan Dilthey teorik bir bilim olarak 'betimleyici psikoloji'nin tasvir edici değil, rekonstruktif olduğu durumunda ondaki psişik etkileşimin verili değil, hipotez ve deneyi esas alan bilimsel araştırmanın bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Lakin bu, diğer taraftan da her türlü bilimsel deneyin gerekli verilerini ifade eden, yani tasvir edici olduğu halde ise bilim olarak psikoloji değil, öznelğin felsefi teorisi, yani tinsel bilimlerde gerekli bilginin kriterinin tayin edicisi olarak anlama faaliyetlerinin meta teorisi. Dilthey betimleyici psikolojisi ile somut bir araştırma programı geliştirmediği için bu düşünceleri daha sonradan ortaya çıkan bilişsel ve davranışsal psikolojide karşılık bulmamış ve kendine ait konu, yöntem ve uygulama alanı olan tin bilimsel bir psikoloji iddiası da sorunlu olarak görülmüştür.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

¹⁰⁸ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 148 с.

¹⁰⁹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 77.

İKİNCİ BÖLÜM

TİNSEL BİLİMLERİN METODOLOJİSİ OLARAK HERMENEUTİK

2.1 Kağıda dökülmüş hayat ifadelerinin anlama metodolojisi

2.1.1 Hermeneutik Formül: Yaşantı, İfade, Anlama

Dilthey geç dönem eserlerinde nesnel tin anlayışı üzerinden yaşantıların nesnelleştirilmiş ifadelerinin anlaşılabilmesini konu edinmiştir. Epistemolojik anlamda, insanın tinsel gerçekliğine dayanan doğa bilimlerinden farklı olarak, tinsel bilimlerin konusu, insani durumların yaşanması ile oluştuğu için bu yaşam gerçekliği kendisini yaşam ifadelerinde ve onun anlaşılmasında bulur. Yaşantı, ifade ve anlama şeklinde ifade edilen bu üçlü yapının karşılıklı etkileşiminden gerçekliğin bireysel ve sosyal yorumu ortaya çıkar.¹¹⁰ Bu üçlü arasındaki yapısal ilişki psikolojik, sosyolojik, tarihsel, kültürel bir oluşum içerisinde tinsel gerçekliğin kurulumunun göstergesidir. Anlamanın metodolojik açıdan Dilthey'in hermeneutik anlayışı içerisinde gerekçelendirilmesi tarihsel-toplumsal gerçekliğin kurulması açısından önem kazanmaktadır.

Hayatın anlaşılması konusunda otobiyografi örneğini veren Dilthey, kendi otobiyografisini yazan birisinin yaşamını nesnelleştirebilen ifade şekillerini bulmak zorunda olduğunu ifade eder. Bunun için de otobiyografilerde, insan sürekli olarak ilişki ağı içindeki kendi yerini anlam üreterek bulmalıdır. Otobiyografilerde, Dilthey'in her türlü tin bilimsel eylemin amacı olarak gördüğü “öz anlamdırma” olgusu kendisini gerçekleştirir.¹¹¹ Süreklilik meselesi yaşam tecrübesinin bütünlüğü açısından otobiyografinin oluşmasında önemlidir.

Dilthey'in “yaşantı” kavramı ile ifade ettiği Almandaki sözcük olan *Erlebnis* yaşanmış bir deneyim anlamına gelmektedir. Ortak bir mana içinde birbirileri ile ilişkili olan hayat parçalarının kuşatıcı birliğine yaşantı diyebiliriz. Dilthey, kendisinin metodoloji ile ilgili projesini hayat felsefesine yakın bir ekseninde kurmak istemiştir.¹¹² Bunun için “değer”, “yapı”, “ilişki” gibi kategorileri yaşantıda birlikte tutmuş olsa da, bu kategorileri formüle ederken nesnel olarak geçerli bir bilgi

¹¹⁰ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 223.

¹¹¹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s.226.

¹¹² Palmer, *Hermenötik*, s. 160.

arayışına yönelmesi büyük zorlukları da beraberinde getirmiştir. O, yaşantının özne ve nesne ayırımından önce var olduğunu ve hayatla olan doğrudan bir teması temsil ettiği görüşünü temele almıştır. Hayat sürecinde görüşümüzü oluşturan parçaların yaşantının içinde birlikte bulunduğunu ve hayatın bir parçası olarak geçiciliği veya tarihselliği temsil ettiğini söyleyebiliriz.¹¹³ Deneyimde geçicilik olduğu için deneyimi anlamak tarihsel düşünce kategorileri içerisinde mümkündür. Yani yaşantı kavramının analizini tarihsel kategoriler üzerinden yapmak gerekir.

“İfade” (*Ausdruck*) kavramı ile esasen sanatsal eserlerin, yani duyguların sembolik bir temsilini kastetmiş oluruz. Lakin genelde ifade kavramı hayatın bir ifadesi olarak herhangi bir kültürel faaliyete, toplumsal forma, dile, töreye ve başka şeylere işaret edebilir. İfade ile kastedilen şey, insanın hayat faaliyetinin nesnelleşmiş halidir. Günlük yaşamın formları olan mimikler, jestler sadece anlık olarak kavrandığına göre anlamının bir nesnesi olarak ifade, ancak dilsel aktarımlar yoluyla elde edilebilir. Bu nedenle, beşeri çalışmalar sabitlenmiş hayat ifadelerine dayandığı için hermeneutiksemdir. Böylece Dilthey, hermeneutiği kâğıda dökülmüş hayat ifadelerinin anlama öğretisi olarak tespit etmiştir. Bollnow, hermeneutiğin Dilthey’in felefesesinde geçirmiş olduğu dönüşümü şu şekilde betimlemektedir:

Yorumlama ve hermeneutik mefhumları, Dilthey’da öncelikle tinsel bilimlerin yöntemi problematiği çerçevesinde ele alınır. Fakat daha sonra anlama kavramının ve anlamının “ifadeyi anlama” olarak daha yakından belirlenmesi, giderek hermeneutiğin felsefenin yöntemi olarak genişletilmesine yol açar. Öyle ki, Dilthey için ifadenin yöntemsel olarak sağın şekilde yorumlanması, genellikle felsefenin başvurabileceği biricik yöntem olur.¹¹⁴

Dilthey beşeri çalışmaların görevi konusunda şunu ifade etmiştir: “İçerisinde, insan ruhunun kendisini nesnelleştirdiği her şey tinsel bilimlerin alanına girer. Onların çevresi, anlamak kadar geniştir ve anlamak, kendisinin gerçek nesnesini bizzat hayatın nesnelleştirilmesinde bulur.”¹¹⁵

“Anlama” (*Verstehen*) yaşantı-ifade-anlama üçlü formülünde tinin anlaşılmasını ifade eder. Burada anlama konusu olarak Dilthey’in bilinen: “Biz doğayı açıklarız; insan zihnini (Geist) ise anlarız”¹¹⁶ ifadesindeki insan yaşantısını kavradığımız zihinsel süreci ele alabiliriz. Bu perspektiften değerlendirmiş olursak, zihinsel bir süreci anlamak, insanlar arasında oluşan karşılıklı ilişki içerisinde mümkündür.

¹¹³ Palmer, *Hermenötik*, s. 163.

¹¹⁴ Özlem Erdem, *Immanuel Kant Ve Wilhelm Dilthey’da Akıl Kavramı*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 61.

¹¹⁵ Richard Palmer, *Hermenötik*, İbrahim Görener (çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 165. GS VII, 148.

¹¹⁶ Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri II*, Notos Kitap, İstanbul, 1994, s. 15.

Böyle bir dinamik ilişki içerisinde oluşan yaşam ifadeleri tarihsel, toplumsal, kültürel bir değerlendirilmeye tabi tutulur. Yaşamın dışavurumu olarak yazılı eserler anlamının nesnesidir. Böyle yazılı eserler bize tarihsel, kültürel ve toplumsal olaylara günümüzün realitesi içerisinde, durduğumuz noktadan nüfuz edebilmek imkânı tanımaktadır. Her şeyden önce anlama Dilthey'e göre tarihsel bilgiyi mümkün kılan etkidir. İnsan tarihi yaptığı için onu anlaması da mümkündür. Anlam, tarihsel olarak bir ilişki içinde daim değişen ve bir bağlam içinde döngüsel olarak karşımıza çıkan bir şeydir.

Anlama, yüksek anlama ve elementar anlama olarak iki şekilde ele alınmıştır. En basit düzeyde anlama, tek bir ifade ve bu ifadeyi anlama arasındaki ilişkinin kurulabilmesi ile ilgilidir ve bu elementar anlama olarak biliniyor. Parçaların oluşturduğu bütün bir bağlamı anlama ise tinsel bilimlerin yöntemi olarak kullanılan yüksek anlamadır. Yüksek anlama biçiminde daima tümevarım yoluyla bir bütünün bağlamı açığa çıkar. Yüksek anlamada kendini bir kişinin veya bir yapıtın yerine koyma durumu temel oluşturur. Dilthey bu duruma “sonradan (tekrar) yaşama ve sonradan (tekrar) oluşturma” adını verir. Bir olayın şairin, veya sanatçının bilincinden süzülerek bir yapıt içinde sabitlendiği anlama biçimi, tekrar yaşamının en kusursuz şekilde gerçekleştiği yerdir.¹¹⁷ Böylece anlamının gündelik hayatı mümkün kılan anlamadan tutun da bir metni veya bir sanat eserini anlamaya kadar farklı şekilleri mevcuttur.¹¹⁸ Anlamının döngüsellığı, hermeneutik perspektiften bakılırsa, anlamının hazır bir bağlam içinde geliştiği ve bir başlangıcının olmadığı sonucunu doğurur. Daima hermeneutik çember içinde kendi tecrübemize başvurarak anlamış olsak da, anlamış olduğumuz şeyi bir bağlam içinde anlarız. Bunun için de yorumcunun temel metodolojik görevi kendi ufku ile metnin ufku arasındaki makul etkileşim şekillerini tespit etmektir.¹¹⁹

¹¹⁷ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016. s. 98.

¹¹⁸ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 238.

¹¹⁹ Palmer, *Hermenötik*, s. 177.

2.1.2 Dilthey'in Hermeneutik Anlayışında "Tarihsellik"

Dilthey Schleiermacher hermeneutiğinden büyük oranda etkilense de, kendi hermeneutik konseptinde tarihi esas kabul etmiştir. Dilthey, insanın "tarihsel bir varlık" (*ein geschichtliches Wesen*) olduğunu belirtmiştir.¹²⁰ O, tarihsel akla uygun tinsel bilimler üzerinde çalıştığı için önce psikolojik, daha sonra ise hermeneutik bir temellendirme aramıştır. Bilginin tarihselliği meselesi ise tarih üstüne nesnel bir bilimin nasıl mümkün olduğu sorusunu da beraberinde getirir. Hayatın bir ifadesi olarak tarihin anlamlar ürettiğini ve bunun üzerinden de yorumlar yapılarak tekrar hayata dönüldüğü ifade edilmiştir. Dilthey, tarih üstüne genel geçer yargıları değil, hep yorum olarak kalan bilginin elde edilme kurallarına yönelik bir arayışta olsa da, tarih bize bir yorumlar zinciri olarak açıktır.¹²¹ Dilthey Schleiermacher'in ifade ettiği "yazarı kendisinden daha iyi anlamak"¹²² ilkesine tarihsellik perspektifinin büyük katkıları sunacağı düşüncesindedir. Bu açıdan Dilthey'in hermeneutik anlayışında "tarihsellik" merkezi konumdadır. Bu hermeneutik konsept içinde tarihselliği esas alan iki hermeneutik kavrayış ortaya çıkar.

Birincisi, diğerlerinden gelen hayat ifadelerinin dolaylı hermeneutik saptamasıyla oluşan kendini anlamaktır. Bu durumu diğer insanları ve kültürleri değerlendirerek kendi varlığının anlamına ulaşmak olarak görebiliriz. İnsanın ne olduğu ile ilgili soru kendi varlığının yüzyıllar boyunca gelişimi içerisinde tecrübe edebilir; bu hiçbir zaman nesnel düşünceler içerisinde değil, kendi varlığının derinliklerinden gelen bir canlı tecrübe olarak gerçekleşmektedir. Böylece insanın kendi varlığını anlaması dolaylı olarak geçmişten gelen ifadeler arasından hermeneutiksel bir dönüş olarak gerçekleşir.

İkincisi, tarihi yapan varlıklar olarak insanların tarihin akışı içerisinde kendilerini bilmesidir. İnsan kendi doğasının mahiyeti kesinliğe ulaşmamış bir varlık olarak zaman içinde yaratıcılığı ile tarihsel olmaktadır. İnsanoğlu kendi özünü değiştirebilme kapasitesine sahip olduğuna göre, kendi yaratma gücü ile tarihsel bir dönüşü de gerçekleştirebilmektedir.

Dilthey, Kant'ın saf aklın sınırlarını sorguladığı gibi tarihsel aklın imkanını sorgularken Kant'ın kategorileri gibi tarihsel aklın da kategorilerini de tespit etmiştir. Bunlar, parça-bütün, araç-amaç, güç ve kuvvet, iç ve dış ve değer kategorileridir. Bir

¹²⁰ Palmer, *Hermenötik*, s. 170.

¹²¹ Topçu, *Wilhelm Dilthey'in tarih felsefesi*, s. 52.

¹²² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 221

tarihsel olayı değerlendirirken bu kategorilerden hareket ederek bağlamın anlaşılmasını sağlayabiliriz.

İnsanın tarih içinde tarihe mahkûm olma durumu ve kendisinin de yaratıcılığı ile tarihsel bir dönüşü gerçekleştirme bilmesi beraberinde tarihsel göreceliği de getirmiştir. Anlamanın içsel geçiciliği konusunda anlamın geçmiş ve geleceğe uzanan ufki bir bağlam içinde bulunduğu söylenmiştir. Bu geçicilik insanın kendisini ve başkasını anlama konusunda tarihe bağımlı olması, yani “tarihsellik” düşüncesinin bir parçası olmasını göstermiştir.¹²³

Tarihselcilik kendisini dil ile gösterir, çünkü dil kültürlerin, çağların içinde barındığı bir taşıyıcı olarak nesnelleşmiştir. İnsanın hayat faaliyeti hermeneutiksel döngü içinde dil aracılığı ile değer kazanmaktadır. Tarihselcilik, insanı tarihsel kimliği ile dilin içinde tanıır.

Eserlerin, yapıtların, kültürel-tarihi kalıntıların üzerinden geçmiş yaşam deneyimlerini anlayabiliriz. Lakin bu tür yapıtlardan insanlığın anlamı hakkında temel düstur elde edemeyiz. Tinsel bilimler bizim kimliğimiz hakkında sorulara kesin bir yanıt vermese de, insan doğasının bütünlüğü, tarih içindeki süreçte devamlı yenilenerek elde edilir. Dilthey insan bilincinin tarihsel doğasını ifade etmiş ilk hermeneutik düşünürlerden biridir.¹²⁴

Dilthey’e göre insan anlamacı gözle tarihe dalması ilk önce metinler aracılığı ile mümkündür. Bu açıdan yazılı metinleri anlamak için onların yazarının ruh halinin içsel bütünlüğünü anlamak gerekmektedir. Böyle bir anlama süreci yorumlama olarak ifade edilir. Edebiyat eserlerinin yorumlanmasında insanın kendi görüşünü paranteze alması uygulanan bir yöntemdir. Dilthey metnin yorumlanmasında sezginin doğuştan gelmediğini ve yorumcunun metnin konusuna bağlılığı ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Dilthey bir eserin eleştirel olarak anlaşılmasının, yazara kapalı olan tarihsel bakış açısının anlamaya dahil olması bağlamında önem kazandığını düşünür.¹²⁵ Her metnin, yazarın başlangıçtaki niyetini anlamakla ilgili kendi içinde bir bütünlüğü söz konusudur. Böyle bir bütünlük tarihsel süreçte her yeni yorumlamaya açık hale gelir. İnsan daima geçmişi yorumlayarak kendi eylemlerinde ve düşüncelerinde tarih içinde oluşan bir kültür dünyasını şekillendirmek suretiyle anlayan “hermeneutiksel canlı” haline gelir. Tarihsel

¹²³ Palmer, *Hermenötik*, s. 172.

¹²⁴ Jens Zimmerman, *Hermeneutik*, Mehmet Çetin (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 48.

¹²⁵ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 205.

gerçeklikten çıkarabileceğimiz bilgi, anlayıcı ve yorumlayıcı bir çabanın ürünüdür ve görelidir.

2.1.3 İnsan Varoluşunu Anlama Sanatı ve Dil

Sembolik ifade şekillerinin ve yazılı olanın önceliği Dilthey'in hermeneutik anlayışında temel teşkil etmektedir. Hermeneutik anlam-özne ve anlaşılacak şey arasında gerçekleşen bir döngü içinde gerçekleşir.¹²⁶ Dilthey'e göre bir yazılı yapının okur veya yorumcu tarafından anlaşılması "nesnel tin" kuramı sayesinde mümkündür. Kendimizi veya başkalarını anlamamız, hayat ifadeleri olarak adlandırılan edebiyat ve sanat eserlerinin alanında, yani tinsel olanın nesnelleştiği alanda gerçekleşebilir. Yazılı eserlerin yorumlanması dilin yorumlanması ile gerçekleşir, çünkü hermeneutikte yorumlanan dildir. Tinsel dünyanın anlaşılması yazılı eserler ile mümkündür. Bir eseri anladığımız zaman aslında, o eserin ait olduğu dilin alanına girmiş oluruz. Bir hayat ifadesinin yansıması olarak dil, Dilthey için büyük önem taşır. Dil, aynı zamanda her çağın kültürünün bir yansıması olarak mevcut olduğu için kültürel anlamları içinde barındıran bir olgudur.

Hermeneutiğe göre, dil biz insanlara adalet, özgürlük, eşitlik ve benzeri gibi sofistike kavram ve fikirleri geliştirmek adına, dolaylımsız duyu tecrübemizden görselleri çıkarmak gibi eşsiz bir yeti verir.¹²⁷ Bu yeti ile toplumsal, tarihsel, kültürel kalıplaşmış ifadeleri okuyarak sonraki nesillere aktarıyoruz. Dünya dil aracılığı ile farklı şekillerde yorumlanarak bizim içinde yaşadığımız tarihsel, toplumsal, kültürel alanı temin eder. Yorumlama etkinliği insanın karakteristiği ile yakından ilgili olduğundan hermeneutiğin insanın arzu, umut, korku, sevgi gibi varoluşsal durumlarından bağımsız gerçekleşmesi gerekir.

Metodolojik yönden bakılırsa dünyanın mümkün olabileceği bir ortam olan hermeneutiksel tecrübe, bir kişinin metinde bulunan şeylerin efendisi olmayı değil de metne "hizmetçi" olmayı araması manasına gelir.¹²⁸ Böylece kişi yazılı eserin içinde olanı aramak yerine, metnin ifade ettiğini takip etmeye yönelir.

Dilthey'in metodolojisinde dil, tinsel bilimlerle tarih için zaruri olan temel

¹²⁶ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 198.

¹²⁷ Zimmerman, *Hermeneutik*, s. 27.

¹²⁸ Palmer, *Hermenötik*, s. 294.

aletleri temin eder. Tinsel bilimler, dilsel yapıtların yorumlanarak anlamlarının ortaya çıkarılması aracılığı ile insanın tarihsel-toplumsal yaşamının ifadelerini bilimsel bir konu haline getirir. Böylece hermeneutik, kendi merkez noktasını, insan varoluşunun yazıya geçmiş terekesinin/kalıtının açılmasına veya yorumlanmasında bulur.¹²⁹

Sabit ve sürekli hayat ifadelerinin nesnelliği her defasında yeniden geri dönülerek yorumlamak imkanı sağlamaktadır. Tarihsel-toplumsal gerçeklik canlı insanların davranışından farklı olarak sabit kaldığı için nesnel bir yapıt olarak daima ona geri dönülür. Sabit hayat ifadelerinin yorumlanması Dilthey'in yaklaşımında eleştirel anlama (*exegesis*) olarak ifade edildiği için insan hayatı, sadece dilde kendini gösterir. Bir eserin hangi manaya geldiğinin anlaşılması bakımından eleştirel anlama önem kesbetmektedir. Yorum sanatı filolojinin temelini teşkil eder ve onun bu teorik ifadesi hermeneutiktir.¹³⁰

Dilthey'in tinsel bilimler konseptinin doğa bilimlerindeki kesinlik ve genel geçerlilikten farklı olarak tarihsel anlamada yeniden yaşama olarak kavramlaştırdığı ve empatiyi esas aldığı bir genel geçerlik olarak bilinmektedir. Bilimin konumu ile belirlenmiş bir amaç altında kuralların bulunması, sınıflandırılması, son olarak da anlama analizi içinde kural koymak için sağlam bir temele ihtiyaç vardır.¹³¹ Bunun için de anlama ile eser arasındaki ilişki bulunur.

Dilthey hermeneutik kuramında edebiyat yapıtı çerçevesinde tinsel yaşantının ve tarihin anlaşılmasında insanın içsel deneyimlerinin nesnel olarak anlaşılır ifade kalıplarının kendisini dilde bulduğunu belirtmiştir.¹³² Dilthey hermeneutik perspektiften hayat ifadelerinin yazıya dökülmüş kalıplarını değerlendirirken büyük bir şairin, filozofun, yazarın eserinin daima onların zihni hayatının doğru yansıması olduğunu ve yalanlarla oluşmuş bir insan toplumunda böyle bir yapıtın kendisini sabitlemiş ifadelerin açılımı açısından etkin olduğunu belirtmiştir. Edebiyat yapıtını anlamak için eserin yazıldığı dönemin kültürel bağlamını değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamın oluşması ise kültürün temelinde olan dilin yapısı önemli rol oynamaktadır.

¹²⁹ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 95.

¹³⁰ Türkan Fırınacı Orman, *Dilthey, Hermeneutik ve Toplum Bilimleri*, Journal of Awareness, 2017, s. 284.

¹³¹ Türkan Fırınacı Orman, *Dilthey, Hermeneutik ve Toplum Bilimleri*, Journal of Awareness, 2017, s. 285.

¹³² Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016. s. 102.

Hermeneutik, Dilthey açısından tarihsellik ile ilişkili olduğu için anlamlar bütünü olarak tarih de insanın üretimi olan dilsel yapıtlar üzerinden kendini açığa vurur. Dilsel eserler insanın anlam dünyası ile ilgili içeriği kültüre aktararak aynı zamanda sanatsal bir değer de kazanır. İnsanın hayat ifadesi dil aracılığı ile açığa çıkar. Her dil bir hayat ifadesi olsa da, her ifade bir dili belirtmez. Böylece dil hermeneutik döngü içerisinde kültürel, tarihsel bir bağlam oluşturur ve insanın tinsel yaşantısı açığa çıkar. İnsan dünya ile ilgili bilgileri dil penceresinden alır. Heidegger'in ifadesi ile varlığın açılma sahası dildir. Yorumcu olguyu dil aracılığı ile öznel değerlendirdiği için Filoloji ile Hermeneutik daima birbirileri ile ilintilidir.

Schleiermacher'e göre metnin linguistik yapısını çözmek, yani metnin dilini anlamak için yazarın niyyeti esas alınmalıdır. Bu açıdan dilin gelişmesi konuşanın dile yüklediği orijinal ifade sayesinde mümkün olabilir.¹³³ Linguistik değişiklikler metnin yazarının psikolojik gelişmesindeki aşamalar çerçevesinde değerlendirilebilir. Ortaya çıkan dilsel yapıt sadece yazarın kendi perspektifi açısından değil, bütün bir dilin bağlamı içinde ortaya çıkar. Konuşma ile anlama arasındaki veya yazılı dil ile anlama arasındaki bu sıkı ilişkiden dolayı da hermeneutik, düşünme sanatının bir parçası olarak felsefidir.¹³⁴

Anlamayı ustalıklı kılan ortam sadece dilin sağlam bir temeli üzerinden insanın ürettiği yaratıların ortaya konularak yorumlanması ile gelişir. Hermeneutik, bir metodolojik problemden yola çıkmakla ve son maksadı bizzat bu problemin çözümünde saklı olmakla; sadece tinsel bilimlerin kuruluşu ile değil, günümüz bilincini harekete geçiren tüm büyük sorunlarla da ilişkilidir.¹³⁵ Hermeneutik linguistik seviyede Gadamer'in "anlaşılabilecek varlık dildir" iddiası ile farklı bir şekilde ele alınmış olsa da, Dilthey'in hermeneutiği dilsel alanı insanın tarihsel serüveni içerisinde daim oluşmakta olan anlam bağlamı çerçevesinde ele almaktadır. Anlam tarih içinde değişerek öznelarası bir ilişki meselesi haline gelmiştir. Descartes ve Newton'a göre doğa matematiksel bir dilli ifade olunmuştur. Bu açıdan tinsel dünyanın tek bir dili yoktur. Kültürel alan edebiyat, sanat, müzik, mimari gibi farklı dillerde kendisini ifade etmektedir.¹³⁶ İnsan varoluşunu göstergesi

¹³³ Osman Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, DOĞUBATI yayımları, Ankara, 2016, s. 76

¹³⁴ Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, s. 77.

¹³⁵ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem (çev.), Notos Kitap, İstanbul, 2011. s. 118.

¹³⁶ Zahide Arslan, *Dilthey Hermeneutiğinin Oluşumu Ve Temel Kavramları*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2007, s. 75.

olan bu tür farklı ifade biçimlerinin ise hermeneutik metodoloji ile ele alınması gerekmektedir.

2.2 Hermeneutiğin Teorik Haklılığının Sorgulanması

2.2.1 Dilthey’de Görelilik Sorunu Bağlamında Hermeneutik

Dilthey’in hermeneutik konseptini değerlendirirken ortaya çıkan görelilik sorununu onun tarihsellik perspektifinden yaptığı tinsel bilimlerin temellendirilme girişiminden yola çıkarak ele almak gerekmektedir. Dilthey felsefesinde görelilik sorunu, tarihsel bilginin imkanı ve tinsel alanın nesnelliği bilgisinin elde edilme yöntemleri soruları çerçevesinde ele alınmıştır. İnsanın tarihsel yaşam serüveni içinde kendi tinsel alanını oluşturması ve sabitlenmiş hayat ifadelerinin yorumlanması aracılığı ile bu tinsel alanın genişlenmesi fikri, bilginin göreliliği olduğu sonucunu beraberinde getirir. Tarihsel, kültürel bir olguyu değerlendirirken tarihin dışına çıkamayacağımıza ve tarih devam ettiğine göre hermeneutik çemberin içinde kalmaya mahkûm oluyoruz. Tarihsel bir varlık olan insanın parça-bütün ilişkisi içerisinde gerçekliğin, yani bütününe üzerine çıkma şansı olmasa da, bütüne ilişkin kavrayışımız parçayı anlamamızda yardımcı olur.¹³⁷

Tarihselci ve hermeneutik felsefe tinsel bilimlerin temellendirilmesinde tarih ve felsefe arasındaki ilişkiyi de konumlandırmaktadır. Dilthey’in felsefi sorunlara ve bu bağlamda görecelik sorununa yaklaşımını şu ifadelerde bulmak mümkündür:

Felsefi sorunların her çözümü *tarihsellik* niteliği taşır ve bu çözüm belli zamanlar içindeki özel durumlara bağlıdır. Tarihsel bilinç bütün çağların kavranmasında yaşar ve bu tarihsel bilinç bir şeylerin bütün yaratımlarındaki “görelilik ve geçicilik”e eşlik etme halini gözlemler. Günümüz filozofunun yaratıcı etkinliği tarihsel bilinçten yoksunsa, çalışmaları gerçekliğin yalnızca bir bölümünü kapsayabilir. Filozofun yaratıcı etkinliği tarihsel sistem içindeki bir bağ olarak kendi tarihselliğinin “göreliliği içinde” kavrama şansına sahip olabilir.¹³⁸

Tarihsel göreliliğin bilincinde olmak, insanı dogmatik çerçevelerden kurtararak farklı görüş açlarına ve farklı dönemlerin, kültürlerin koşullarına karşı farkındalılığımızı genişletir. Böylece insanın yaratıcı özgürlük alanı ortaya çıkar. Şöyle ki, insan tarih üstüne çıkarak mutlak bir nesnel bilgiye ulaşmasa da, yaratıcılığı

¹³⁷ Mustafa Günay, *Dilthey’de Tin Bilimlerinin Epistemolojisi Bağlamında Görelilik Sorunu*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 103.

¹³⁸ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul, 2016, s. 33.

ile kendi özgürlük alanını genişletir. Çağımızda “relativizm” olumsuz anlamda kullanılsa da, Dilthey görelilik bilincini tehdit edici olmaktan daha çok, özgürleştirici tarihi bir fenomen olarak kabul etmiştir.¹³⁹ Bu açıdan Dilthey metafiziğin ve dinin bütün parçalarını kesen tarihsel görelilik bıçağının şifa verici olduğunu söyler ve şöyle devam eder:

Bütün dünya görüşleri yaşayan insanın yaşama ilişkin algılama, düşünme, hissetme, arzulama ve araştırma tarzlarının nesnelleşmesinden doğar. Kuşaklar dizisi içindeki sayısız görüş açısından pek çok nesnelleştirme ortaya çıkar ve her kuşak da tinsel yaşamı kendi nesnelleştirmesi bazında anlayabilir.¹⁴⁰

Görelilik, yaratıcı tarihsel bir varlık olarak insanın ortaya bir yapıt, eser koyması eyleminin temelinde yatan doğruluk iddiasının sorgulanması üzerinden meydana çıkıyor. Tarihsel süreç içinde insanların birbirileri ile çatışan farklı doğruluk iddialarını ortaya koymaları mümkün olduğu için tarihte mutlak doğruluğun olmadığını ve tarih-üstü genel geçer bir bilgiye ulaşmanın kuşkulu olduğunu söyleye biliriz.

Bilginin göreliliği kabul edildiği böyle bir hermeneutik felsefeye karşı eleştiriler de olmuştur. Bu eleştirilerden biri Husserl’in *Kesin Bilim Olarak Felsefe* eserinde tarihselliğin tutarlı bir şekilde uygulanacağı durumunda aşırı sübjektif septisizme düşüleceğini ifade etmiştir.¹⁴¹ Husserl felsefi dünya görüşlerinin farklı olabileceğini, lakin son kararın bilimsel kesinlik üzerinden verilebileceğini belirtmiştir. Felsefeyi kesin bir bilim olarak gören Husserl, tarihselliği bu açıdan eleştirmiştir. Dilthey insanı tarihsel bir varlık olarak görerek tinsel bilimlerini temellendirmeye girişse de, tarihsel bilincin göreliliğini de göz önünde bulundurması tek bir mantık üzerinden bu sorunun çözülemeyeceği fikrini etkin kılar.

Görelilik sorunu üzerinden Dilthey’in felsefesini eleştiren bir diğer filozof ise Hans-Georg Gadamer olmuştur. Gadamer’a göre Dilthey’in görelilik sorununa yanıt aramak gerekmemektedir, çünkü bu sorun gerçek bir sorun değil. Hayatın devamlı olarak tarihsel anlam bağlamlarını değiştiriyor olması, nesnellığe ulaştıracak olan bilme tarzının yolunu da kapatmış olacak ve çelişkili bir duruma evrilecektir.¹⁴²

Bu tür eleştirilerin bazılarını Dilthey’in pozisyonuna yanlış yaklaşımların bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Lakin bir kısım çelişkili veya tamamlanmamış

¹³⁹ Mustafa Günay, *Dilthey’da Tin Bilimlerinin Epistemolojisi Bağlamında Görelilik Sorunu*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 121.

¹⁴⁰ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos kitap, İstanbul, 2016, s. 33.

¹⁴¹ Edmund Husserl, *Kesin Bilim Olarak Felsefe*, Abdullah Kaygı (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 65.

¹⁴² Günay, *Dilthey’da Tin Bilimlerinin Epistemolojisi Bağlamında Görelilik Sorunu*, s. 131.

durumlar ise Dilthey'in kendisinin tinsel bilimleri temellendirme girişiminin yarım kalması, onun ilk dönem psikolojik yaklaşımı ile geç dönem hermeneutik yaklaşımı arasındaki farka dikkat edilmemesi veya tinsel bilimleri değerlendirirken, doğa bilimlerinden farklı metodolojinin izlenmesi gereğinin doğru algılanmamasının bir sonucu olabilir.

Dilthey'in hermeneutik anlayışında yorumlayıcı kendisini tarihsel yaşamın dışında tutarak, her dönemin tarihsel gerçekliğini kendi bağlamı içinde bir bütün olarak değerlendirir. Lakin böyle bir değerlendirme görelilik bilinci içinde olursa tinsel bilimlerin metodolojisi açısından amacına ulaşmış olur. Dilthey hermeneutiği romantik keyfilik ve septik öznelliğin sürekli müdahalelerine karşı teorik olarak tarihsel nesnelliğin genel geçerliliği konusunu tartışır. Tinsel bilimlerin metodolojisi olarak hermeneutik, evrensel bir epistemolojik görev olan bilginin olanaklılığının tarihsel dünyayla olan ilişkisini ortaya koymalı ve bunun gerçekleştirilmesini sağlayan araçları temin etmelidir.¹⁴³

2.2.2 Tinsel Bilimler ve Hermeneutik İlişkisi

Dilthey'in görüşüne göre tinsel alana ait edebiyat, tarih, hukuk, felsefe gibi disiplinler, 19. yüzyılda yeni ortaya çıkan psikoloji de dâhil olmakla doğa bilimsel disiplinlerden farklıdır. İnsan davranışını sebep-sonuç ilkesine göre açıklamaya çalışan psikolojinin aksine, Dilthey hermeneutik disiplinleri bireylerin davranışlarını içsel yaşantıları doğrultusunda anlama gayreti ile ifade eder.¹⁴⁴ İnsanın içsel yaşantısı tarih, toplum, kültür dünyasında parça-bütün ilişkisi içinde anlam döngüsü olarak gerçekleşmektedir. Yazılı bir eserin anlaşılması da sözcüklerin mekanik şekilde ard-arda sıralanmasından ziyade, bütün - parça ilişkisinin oluşturduğu manaya dayanır. Hermeneutik perspektiften hareket edildiğinde bütün tinsel bilimler yorumlayıcı ve birbirlerine bağımlı olduğundan bunlardan hiçbiri ilk olarak psikolojiye verilen rolü yerine yetirecek güçte değildir.¹⁴⁵ Bilimlerin karşılıklı etkileşim ile birbirine bağlı olması, bu etkileşim üzerinden hermeneutiğin temel bulmasını da sağlar. Dilthey

¹⁴³ Jean Grondin, "Hermeneutik", *Cogito dergisi, Hermeneutik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı:89 / Kış 2017, s.32.

¹⁴⁴ Shaun Gallagher, "Hermeneutik ve Bilişsel Bilimler", *Cogito dergisi, Hermeneutik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı:89 / Kış 2017, s. 294.

¹⁴⁵ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s, 236.

betimleyici, analiz edici ve mukayese yöntemleri arasında ayırım yaparak tinsel bilimler için sadece tasvirin yeterli olmadığını belirtmiştir. Tinsel bilimlerin temel yöntemi olarak betimleme yeterli olmadığına göre, Dilthey'in daha önce yaptığı anlamacı tinsel bilimler ve açıklayıcı doğa bilimleri arasındaki keskin ayırım geçerli olmamış ve keskin sınırlara da ihtiyaç kalmamıştır.¹⁴⁶ Böylece bütün tinsel bilimlerin ortak alanı ola bilecek tarihsellik sayesinde epistemolojik bir ayırımın imkânı ortaya çıkar. Dolayısıyla, tinsel bilimlerin dayanağı olarak betimleyici psikoloji, bu noktada yerini tarihselliğe devretmiştir. Bu açıdan Dilthey'in kendi hermeneutik görüşünü üç aşamalı bir süreç içerisinde geliştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür. İlk olarak, tinsel bilimleri anlamada yöntem olarak betimleyici psikolojiye dair çalışmalar ile başlamış, ikinci aşamada ise tinsel bilimlerin deney alanı olarak tarihi kendi hayat felsefesinin temeline koymaya çalışmıştır.¹⁴⁷ Böylece sonuncu aşamada anlama kavramı üzerinden tinsel bilimlerin metodolojisini oluşturma çabası içine girmiş ve hermeneutiğe dayanmıştır.

Anlama ve açıklama yöntemlerinin kesin şekilde birbirlerinden ayrılmadığını ifade ettikten sonra, tinsel bilimler ile doğa bilimleri arasında ortak mantıksal-metodolojik alanın olduğunu kabul etmiş olursak, tarihsel-kültürel alanın kendine mahsus özelliğini keşfetmek gerekecektir. Doğal olarak, hem tinsel bilimlerde, hem de doğa bilimlerinde tümevarım, analiz, mukayese gibi aynı mantıksal işlemler mevcuttur, lakin tinsel bilimlerin sınırları içinde onların hangi özel şekillerde olacağı önemlidir.¹⁴⁸ Bu anlamda tinsel alanın epistemolojik özelliğinin anlaşılması gerekmektedir. Dilthey ilk zamanlarda, insanın öznel psişik deneyimini analoji yöntemi ile genelleştirilmesi ile oluşturulan kartezyen modeli esas alsa da, daha sonra solipsizm çıkmazı tehlikesi ile yüzleşmiştir. Daha sonraki dönemde, Dilthey, insanlar arasındaki ilişkiden doğan pratik yaşam gerçekliğine dayanmıştır. Bu yaşam gerçekliği, insanın öznel ruhunun derinliğine inilerek analojik yaşantı arayışı ile değil, kültürel yaşantı gerçekliğinin içinde oluşan bir bağlamın telkini ile gerçekleşiyor.¹⁴⁹ Bu açıdan anlama, iletişimsel bütünlük içinde gerçekleşerek tarihsel süreçte döngüsel olarak genişliyor. Bizler tarihsel-toplumsal-kültürel bir atmosferde yaşıyoruz. İnsanın toplumsal hayatında iletişim bozuntusu, yani karşılıklı

¹⁴⁶ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, s. 238.

¹⁴⁷ Hüseyin Çaldak, "Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutik Yöntem: Anlamanın Tüm Koşullarının Felsefi Olarak Değerlendirilmesi ya da Bilimsel Bir Yöntem Olarak Hermeneutik", *International Social Sciences Journal*, 5(31): 1412-1420, 2019. s. 1414.

¹⁴⁸ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 178.

¹⁴⁹ Плотников, Н. С. *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, с. 179.

anlaşılmazlıklar, çıkar çatışmaları, yalan gibi anlaşılma zorlukları da oluyor. Lakin süreç içerisinde durumun yeniden yorumlanması ile anlaşılma yeniden sağlanmış olur ve böylece zorlukların aşılması durumu daha üst anlama seviyesini beraberinde getirir. *Hermeneutiğin Doğuşu* makalesinde Dilthey, bu anlamayı şöyle ifade etmiştir:

Bu anlama, bir çocuğun agulamasını anlamaktan Shakespeare'in *Hamlet*'ini veya Kant'ın *Salt Aklın Eleştirisi*'ni anlamaya kadar uzanır. Taşlarda, mermerde, müzikal biçim verilmiş seslerde, jestlerde, sözcüklerde ve yazılarda, eylemlerde, ekonomik düzenlerde ve anayasalarda aynı insan tını bizimle konuşur ve bunlar açıklanmayı/yorumlanmayı beklemektedirler. Ve muhakkak ki anlama süreci, bu bilgi türünün ortak koşul ve araçları ile belirlendiği kadarıyla, her yerde ortak niteliklere sahiptir.

Geçmişten günümüze ulaşmış dilsel yapıtların yorumlanmasında karşılaştığımız sorunları da hermeneutik çerçevede değerlendirmemiz gerekiyor. Geçmişteki yazılı metinler kendi döneminin bağlamına uygun şekilde, çağının kelime hazinesinin anlam yükünü taşıması açısından önemlidir. Bu anlamda, hermeneutiğin amacı, metnin özgün karakteristiğini parça-bütün ilişkisi içinde nesnel geçerliliğini koruyarak yorumlandığı zaman tarihsel yerini bulur.

Dilthey'in felsefi görüşünde Hegel'in felsefesinden benimsemiş olduğu "nesnel tın" kavramı merkezi rol oynar. O, bu kavram üzerinden özneler arasındaki ilişkilerden meydana çıkmış ve kendisini tarihsel süreç içerisinde nesnelleştirmiş yapıtlara odaklanır. İnsan içinde yaşadığı tın dünyasını bu nesnelleşmiş formlardan hareketle yorumlamaktadır. Başka sözle, tarihi yapan insan aynı zamanda onu anlamaya ve anlamdırmaya devam etmektedir. Bu tür yaşamın nesnelleşmiş formların örneklerine biz edebiyat, sanat, tarih gibi alanlardan buluyoruz.

Hermeneutik döngü ile tinsel alanın açığa çıkmasını ve anlamının gerçekleşmesini temin eder. Dilthey anlamının sadece ifadenin sabitleşerek nesnellik kazandığı zaman nesnellik kazanır. Dilthey kendi çalışmasında yaşantıyı felsefi faaliyetin merkezi kavramı olarak tetkik eder.

Tinsel bilimleri ve hermeneutiği bir araya getirerek yaptığı felsefi çalışmasını değerlendirirken epistemolojik bir sahanın içinde olan Dilthey, transandantal bilinci kabul etmemiş ve tarihsel bilinci savunmuştur. Bu anlamda, o, tinsel bilimlerin temellendirilmesinde subje-obje ayırımını reddetmiştir. İnsan kendi bütünselliğini, *a priori* bir bilgi üzerinden değil, insanın tarihsellik içindeki yaşama sürecinden ortaya çıkarabilir.

İnsan psiko-fiziksel bir varlık olduğu için tinsel bilimler, insanın bu

bütünlüğünü dikkate alarak, sadece tinsel olgulardan hareketle teorik bir etkinlik yapamaz. İnsan bu bütünlüğü içerisinde doğanın sınırlı çerçevelerini aşarak tarihi yapan ve onu yorumlayan bir varlık olur.

SONUÇ

Bu tezde tinsel bilimlerin metodolojisi olarak hermeneutiği Dilthey'in temel görüşleri bağlamında değerlendirerek tetkik etmeye ve ortaya çıkan temel sorunları ana hatları ile ele almaya çalıştım. Bunun için öncelikle, Dilthey'in doğa bilimleri karşısında tinsel bilimlere temellendirme girişimi ve onun bu felsefi girişiminin tarihsel, epistemolojik arkaplanı incelenmiştir. Filozofların evrensel, linguistik, varoluşsal, diyalektik gibi farklı tanımlamalarla ele aldığı hermeneutik, Dilthey'in yaklaşımında hukuk, felsefe, psikoloji, edebiyat gibi tinsel bilimlere oluşturan tüm disiplinlerin temel metodolojisi olarak ele alınmıştır. Dilthey bu felsefi girişiminde döneminin temel felsefi kaygıları ve tartışmaları bağlamında düşüncelerini Hayat Felsefesi, Tarih Felsefesi, Bilim Felsefesi gibi geniş bir alanda ifade ederek hermeneutik konseptinin felsefi niteliklerini ve karşıya çıkan sorunları tespit etmemize imkan sağlamış oldu. Pozitivist ve empirist yaklaşımların bir sonucu olarak doğa bilimsel yöntemlerin tinsel alana da uygulanması Dilthey açısından sorunlu görülerek farklı bir çözüm arayışı içinde olmasına neden olmuştur. Tinsel bilimlerin temellendirilmesinde epistemolojik açıdan ortaya çıkan yöntem sorunu ve Dilthey'in bu soruna bulduğu hermeneutik çözüm, "bilimsellik", "kesinlik", "nesnellik", "görelilik" gibi başka tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın temel felsefi sorunları ve tartışmaları bağlamında Dilthey'in felsefi sorunlara yaklaşım tarzı, onun döneminin romantizminden etkilendiğini gösterir. Dilthey bu açıdan immanent tarihsel bir yaşam gerçekliğinden ve onu anlama sanatı olarak hermeneutikten bahseder.

Dilthey, tinsel bilimlerin temellendirilmesini ve hermeneutik konseptini ifade eden temel felsefi görüşünü hayat kavramı üzerinden hareketle oluşturmuştur. Bu kavram onun kendi metodolojik sisteminin içinde yer bulur. Yaşantıların toplamı olarak öznelarası karşılıklı ilişki içinde bir bütünlüğü ifade eden hayat, aynı zamanda "tarih" kavramı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Böylece hayat, sadece tarihsellik perspektifinden anlaşılır hale gelir. Tarihsel olarak da beliren, hayat gerçekliğinin parçaları arasında oluşmuş bağlantıları, hayat kategorileri olarak betimleyen Dilthey, Kant'tan farklı olarak bu kategorilerin akılcı dışlayıcılığı kabul etmez. Ayniyet, farklılık, birlik, çokluk, eşitlik gibi doğa bilimlerinde de esas alınan formel kategorilerden farklı olarak, tinsel dünyaya mahsus olan anlam, amaç, değer gibi reel kategoriler anlama sürecinin yapısal bir ilkesi olarak hayatı bir bütün şekilde

gösterir. Böylece hayatın kendisini teşkil eden bu kategoriler zamansallığa bağlı olarak hayatı anlaşılır hale getirir. Esasen anlam kategorisi sayesinde anlaşılan hayatın içsel bağı bir bütünü oluşturmakla tarihsel akış içerisinde insanlığın tinsel alanını ortaya çıkarır. Ortaya çıkan kültür, tarih, sanat, toplum gibi büyük bir alanı kapsayan tinsel dünyaya, disiplinler aracılığı ile bilimsel bir nitelik kazandırmak için epistemolojik ve metodolojik temellendirme zarureti belirir. Tam da bu noktada Dilthey metafiziksel veya doğa bilimsel paradigmadan bağımsız bir şekilde insanın içsel yaşantısına ve tarihsel yaşam gerçekliğine dayanarak tinsel alana özgü bir bilimsel paradigma arayışına çıkar. Dilthey'in "hayat" kavramına dayanarak yaptığı bu arayışı tinsel bilimler için betimleyici psikoloji görüşünden başlayarak tarihselliğe doğru evrilmiş ve daha sonra ise hermeneutik konseptle kendi zirvesine ulaşmıştır.

İnsanın iç yaşantısını anlama çabası, öznenin tekilliği üzerinden değil, onun başkaları ile olan karşılıklı iletişimi sonucunda, yeniden kurulma (*rekonstrüksiyon*) sayesinde oluşmuştur. Başkasının bilgisine erişmek, insanın kendi yaşam tecrübesini transfer edilerek (*transpozisyon*) yeniden kurulmanın gerçekleşmesi ile mümkün olur. Başkasının hayat deneyimini anlama, basit jestlerden başlayarak büyük bir sanat eserini veya tarihsel, kültürel yapıtı anlamaya kadar çeşitli derecelerle tasnif edilebilir. Bu açıdan sabitlemiş hayat ifadeleri olan kültürel, tarihsel, toplumsal fenomenler yorumlanarak yeni bir değer kazanır. Anlama sanatı olarak tanımlanan hermeneutik, insan varoluşunun yazılı mirasının tarihsel süreç içerisinde devamlı yorumlanması esasında temellendirilir.

Schleiermacher'ın genel hermeneutik projesi anlamayı gerçekleştiren kuralları tespit ederek sistemli hale getirmeyi hedeflemektedir. Yazılı bir yapıttan mananın elde edilmesi için gerekli olan kuralları temellendirme gereksiniminden hermeneutik bilimi ortaya çıkmıştır. Tinsel bilimler için genelgeçer bilginin imkanının sorgulanması Dilthey açısından psikolojik temeli gündeme getirmiştir. Lakin daha sonra Schleiermacher felsefesinin etkisi ile hermeneutik konsept önem kazanmaya başladı. Schleiermacher'ın filolojik yorumlama sanatı olarak genel hermeneutiğini geliştiren Dilthey, kendi hermeneutik konseptini tinsel bilimlerin metodolojisi olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, tarihsel olguları yorumlama faaliyeti zamanı genelgeçer bir nesnelliğine ulaşmak için keyfi ve öznel yorumlamanın üstünde kuramsal bir temellendirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Dilthey hermeneutiği filolojik ve teolojik çerçeveden çıkarmış ve ona felsefi bir nitelik kazandırarak özgün

yaklaşımlar ortaya koymuştur.

Hermeneutiğin ilkelerinin elde edilmesi, içsel yaşantı üzerinden dilsel yapıtların yorumlanmasında genel anlama kuramına doğru giden yolu açabilir. Bu çerçeveden bakılırsa hermeneutik sadece dilsel yapıtların yorumlaması olarak değil, hayatın dilsel yapıtlar, sanat eserleri şeklinde nasıl bir sabitlenmiş ifadeye dönüşmesine ait bir teorini de temsil eder. Burada “ifade”, toplumsal-tarihsel bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Dilthey Schleiermacher’i takip ederek anlamanın fonksiyonu ile ilgili hermeneutiksel döngü fikrini kabul etmektedir. Yazılı bir eserde anlamın ortaya çıkması bütün ile parça ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bütünün anlamı parçaların anlamlarından oluşan genel bir duygu (*sense*) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Böylece, anlam tarihselliğin dışına çıkamayan ve hermeneutiksel döngü içerisinde gerçekleşen bir olgudur. Tinsel bilimler çalışmasında bir tarihsel süreç olarak ortaya çıkan mana, yaşanmış tecrübelerden oluşan bir bağlama sahip olur. Bununla da hermeneutik kültürel bir çerçeve kazanır.

Tinsel bilimlerin metodolojisi olarak hermeneutik, tarih alanında nesnel bilgiye iddia ederek felsefi bir değer elde edebilir. Ama tarihsel, kültürel, toplumsal sabitleşmiş hayat ifadelerinin yorumlanması öznel nitelik taşıdığı için objektif bilginin elde edilmesi sorunlu hale gelir. Bu da beraberinde görelilik sorununu getirir. Dilthey’in hermeneutik felsefesine yapılan eleştiriler de esasen tarihsel görelilik sorunu üzerinden olmuştur. Fakat bu tür eleştiriler çoğu zaman doğa bilimsel metodolojiden ileri gelerek tinsel alana çarpık bir bakışın sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Dilthey’in “bilim” olarak kastettiği şeyin tinsel dünyanın kendi alanı içinde geçerli bir gerçekliği vardır.

Dilthey’in tinsel bilimler için geçerli bir epistemolojik temel bulma arayışı tarihsel bilginin imkânını ve sınırlarını sorguladığı için “Tarihsel Aklın Eleştirisi” adını almıştı. Burada ifade edilen “tarihsellik” doğabilimci anlamda görelilik ve nesnellik sorununu getirse de, Dilthey’in bu soruna olan bakışı tamamen farklıdır. Yani görelilik sorunu, tarihsellik kavramı üzerinden ele alınmış ve böylece daha sonra hermeneutik geleneğe Heidegger ve Gadamer gibi önemli filozofların düşüncelerini de etkilemiştir.

Doğa bilimlerinde deney, gözlem ve sezgi üzerinden nesnel bir bilimsel bilgidir

söz edebiliyoruz. Ancak bilimlerin felsefeden ayrılma sürecinde pozitivist ve ampirist yaklaşımlar tinsel alanda da aynı metotları uygun görmüştür. Dilthey ise, tinsel alanda farklı bir bilim anlayışını geliştirmek için çaba sarf etmekle beraber felsefenin konumu hakkında da değerlendirmeler yapmıştır. 19. yüzyılda bilimlerin bağımsızlaşma süreci beraberinde yöntem sorunu ile ilgili epistemolojik tartışmaları getirmiş ve böylece felsefenin konumu ile ilgili sorulara farklı yanıtlar gelmiştir.

Dilthey tek bir felsefenin olmadığını, farklı felsefelerin olduğunu söyleyerek kendisinin “dünya görüşü” felsefesini şekillendirmiştir. Felsefenin kimlik krizine bir yanıt verme çabası olarak göre bileceğimiz bu felsefe tanımlaması hayatı yaşamaya değer kılan şeylerin takip edilmesini esas alır. Bu açıdan felsefenin tarihsel süreç içinde değişkenlik göstermesi daima onu gömmek isteyen mezar kazıcıların elinden sağ kurtula bileceğini göstermektedir.

Hermeneutik sorunu, tinsel bilimlerin temellendirme girişiminde Dilthey’in yaşantı kavramı üzerinden tarihselliğe atıfta bulunması ile önem kazanmış oldu. Bir sanat eserinin yorumlanması, insanın tarih içinde kendi geçiciliği bağlamında bir nesneyi yorumlamak olarak ele alınır. Günümüz açısından değerlendirmiş olursak “nesnel olarak geçerli bir bilgi” aramak bilimsellik açısından problematik olarak kalmaktadır. Dilthey hermeneutiği metafizikten arındırma çabası ile tecrübeye dayanarak “hayat” kavramına önem vermiş ve bu açıdan Hegel’in “nesnel tin” tanımının geliştirilmiş şeklini ortaya koymuştur. Dilthey bilim olarak metafiziğin imkanını sorgulamış ve insanın metafiziksel bilincinin meydana getirdiği kavramlaştırmalardan kurtulması gerektiği düşüncesinde olmuştur. Hayatın bütünlüğünü anlama çabası daima metafiziksel bilince geri dönülmesini şart koşar ve metafizik yeniden felsefenin konusu olur. Bu anlamda Dilthey kendisinin “felsefenin felsefesi” olgusuna ulaşmış olur.

Sonuç olarak, hermeneutiğin metodolojik bir sorun olarak irdelenmesi, tinsel alana ait tarih, psikoloji, edebiyat, hukuk gibi disiplinlerin, gözleme ve deneye dayalı doğa bilimlerinden farklı olarak, merkezinde “hayat” kavramının olduğu bir temellendirme ihtiyacından doğmuştur. İnsanın yaşam gerçekliği, tarihsel, toplumsal, kültürel dünyayı oluşturmuş ve bize miras olarak geçen dilsel yapıtların yorumlanmasını zaruri kılmıştır. Bu çalışmamızda, Dilthey tarafından tarihsellik çerçevesine yerleştirilmiş hermeneutiğin anlamanın döngüselligi açısından değerlendirilmesi de tamamlayıcı unsur olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Peri Hermeneias (Yorum Üzerine)* (çev.) Saffet Babür, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Beiser, Frederick, *Hegel'den sonra*, (çev.) Soner Soysal, Hil Yayınları, İstanbul, 2017.
- Bilen, Osman, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, DOĞUBATI Yayınları, Ankara, 2016.
- Birand, Kamıran, *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi; Kamıran Birand Külliyyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Bruns, Gerard, *Antik Hermenötik*. (çev.) İhsan Durdu, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2001.
- Buholf, İlsen, "Wilhelm Dilthey a Hermeneutic Approach to the Study of History and Culture", Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London, 1980.
- Bulutoğlu, Seval, *Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutiğin Kapsamı ve İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Çaldak, Hüseyin, *Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutik Yöntem: Anlamanın Tüm Koşullarının Felsefi Olarak Değerlendirilmesi ya da Bilimsel Bir Yöntem Olarak Hermeneutik*, International Social Sciences Journal, 5(31): 1412-1420, 2019.
- Dilthey, Wilhelm Dilthey, *Descriptive Psychology and Historical Understanding*, R. M. Zaner, K. L. Heiges (Trans.), Martinus Nijhoof/The Hague, 1977.
- _____, Wilhelm, *Introduction to the Human Sciences*, (Trans.) Ramon J. Betanzos, Wayne State University, Detroit, 1988.
- _____, Wilhelm, *Selected Works Volume 3; The Formation of Historical World in The Human Sciences*, Edited With an Introduction by Rudolf A. Makkreel and Frithjof Rodi, Princeton University Press, Oxford, UK 2002.
- _____, Wilhelm, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (çev.) Doğan Özlem, Notos Kitab, İstanbul, 2011.
- Erdem, Özlem, *İmmanuel Kant ve Wilhelm Dilthey'da Akıl Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Gallagher, Shaun, "Hermeneutik ve Bilişsel Bilimler", *Hermeneutik, Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, S. 89/ Kış, İstanbul, 2017.
- Grondin, Jean, "Hermeneutik", *Hermeneutik, Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, S. 89/ Kış, İstanbul, 2017.
- Gülenç, Kurtul, "Wilhelm Dilthey'da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları", *Hermeneutik, Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, S. 89/ Kış, İstanbul, 2017.

- Günay, Mustafa, *Dilthey'da Tin Bilimlerinin Epistemolojisi Bağlamında Görelilik Sorunu*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir, 2013.
- Hughes, Stuart, *Toplum ve Bilinç*, (çev.) Güzin Özkan Metis Yayınları, İstanbul, 1985.
- Husserl, Edmund, *Kesin Bilim Olarak Felsefe*, (çev.) Abdullah Kaygı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- İsbir, Erdal, "W. Dilthey'da Hermeneutiğin Epistemolojik Sınırları", *Kaygı Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, S.17, 2011. s. 137-148.
- Kurşunoğlu, Said Mustafa, "Totolojik Limitten Genomik Paradoksa Evrim Teorisi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 26, Bahar, 2013.
- Metz, Rudolf, *Wilhelm Dilthey'in Felsefesinin Canlı ve Ölü Cepheleri; Wilhelm Dilthey, Alman Ruh Tarihine Dair Tetkikler içinde*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004.
- Misch, Georg, *Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi*, (çev.) Doğan Özlem, *Hermeneutik Üzerine Yazılar içinde*, Ark Yayınları, İstanbul, 1995.
- Orman, Türkan Fırıncı, "Dilthey, Hermeneutik ve Toplum Bilimleri", *Journal of Awareness*, 2017, s. 275-288.
- Özlem, Doğan, *bilim, tarih ve yorum*, İnkılap, Ankara, 1998.
- _____, Doğan, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri I*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul, 1994.
- _____, Doğan, *Metinlerle Hermeneutik Dersleri II*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____, Doğan, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul, 2016.
- Öztürk, Emre, "Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü", *Journal World of Turks*, Vol1, No 2, 2009. s. 145-175.
- Palmer, Richard, *Hermeneutics: Interpretation Theory in Fr. D. E. Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*, Evanston. Northwestern University Press, Evanston, 1969.
- _____, Richard, *Hermenötik*, (çev.) İbrahim Görener, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Platon, *İon (Şiir Üstüne)*, *Diyaloglar 1*, (çev.) Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Polkinghorne, Donald, *Methodology for the Human Sciences - systems of inquiry*, State University of New York Press, Albany, 1983.

- Riedel, Manfred, *Wilhelm Dilthey'da teorik bilme ve pratik yaşama kesinliği bağintısı; Metinlerle Hermeneutik Dersleri I içinde*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul, 2012.
- Topakkaya, Arslan, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016.
- Topçu, Burcu. *Wilhelm Dilthey'in tarih felsefesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2017.
- Toprak, Metin, *Hermeneutik ve Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.
- Vedder, Ben, *Dilthey'da hermeneutiğin metafizik arkabahçesi*, (Çev, Hüsamettin Arslan), *İnsan Bilimlerine Prolegomena* içinde, Paradigma Yayınları İstanbul, 2002.
- Zimmerman, Jens, *Hermeneutik*, (çev,) Mehmet Çetin, Say Yayınları, İstanbul, 2020.
- Писарчик, Л. Ю., *Основные аспекты методологии гуманитарного познания в работе В. Дильтея «Введение в науки о духе»*, (*Dilthey'in "Tinsel Bilimlere Giriş" Eserinde İnsani Kavrayışın Temel Yönleri*), *Философские науки*, ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль`2011.
- Плотников, Н., *Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея*, (*Hayat ve Tarih; Wilhelm Dilthey'in Felsefi Programı*), Дом интеллектуальной книги, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Tural Osmanov 16.01.1991 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Kirov eyaletinde doğdu. Azerbaycan'da 273 numaralı okulu bitirdikten sonra, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (ismi: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)) İş idaresi Fakültesi'nden 2013 yılında mezun oldu. İyi derecede İngilizce ve Rusça bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E-mail: turalosmanto9@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1522-6259